

**Földrajzi és társadalmi periférián élő népcsoportok
szociálgeográfiai szempontú vizsgálata
Észak-Cserehát aprófalvas térségében**

Molnár Judit, PhD
Miskolci Egyetem

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	3
A kutatás célja, területe és módszere.....	3
II. A kutatás háttéréről.....	6
A kutatás hazai szakirodalmi háttéréről.....	6
A kutatás és annak egyéni szakmai háttere.....	8
III. Objektív életminőség vizsgálat I. A vizsgált térség népességének főbb jellemzői	14
A vizsgált települések népességszáma	14
A vizsgált települések népmozgalma	18
A vizsgált térség korösszetétele	21
A vizsgált térség lakosságának iskolai végzettsége	25
A vizsgált térség lakosságának gazdasági aktivitása.....	31
IV. Objektív életminőség vizsgálat II. A jövedelem, a lakóház, földtulajdon és állattartás.....	37
Jövedelem és szociális támogatás	37
A lakóház (állaga, nagysága, építőanyaga és fűtési rendszere)	37
Lakásfelszereltség	38
Saját földtulajdon és állattartás	40
V. A vizsgált térség lakosságának szubjektív életminősége.....	42
A lakókörnyezet tisztaságával és a gyermekek tanulmányaival kapcsolatos attitűdök.....	42
Elégedettség	44
Etnikai preferencia és más etnikai csoporttal szemben érzett feszültség	45
Összegzés.....	48
Irodalom.....	51
Mellékletek	55

I. Bevezetés

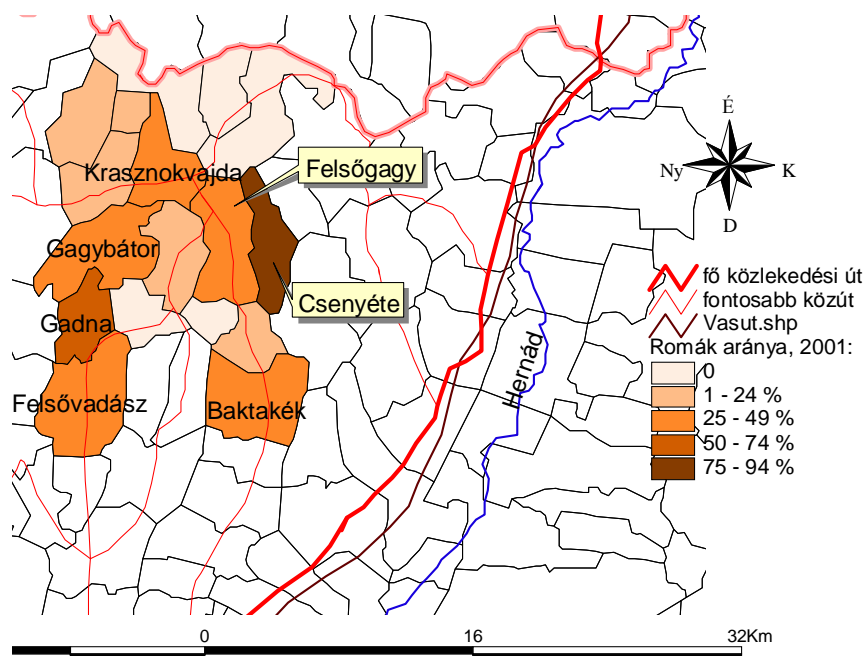
A kutatás célja, területe és módszere

Az ország gazdaságilag egyik legelmaradottabb részén, a Hernád völgyétől Ny-ra található a Cserehát. Ennek északi részéhez tartozó, az országhatárig nyúló területén lévő 17 település került bele a kutatásba (1. ábra). Három kisebb központi jellegű település található a vizsgált térségben: Krasznokvajda, Baktakék és Felsővadász. A két délebbitől északra meghúzódnó településeket választottuk ki, valamint Krasznokvajda vonzáskörzetébe tartozó hat falut, mint kutatási területet. „Összességében a térség (Cserehát) helyzete a mély és általános elmaradottsággal jellemezhető, ami a fejlődési centrumoktól való végleges eltávolodásban és a perifériákon általában előforduló összes probléma jelenlétében nyilvánul meg.” (G. FEKETE É. 2005). 2001-ben alig laktak ebben a 17 községben többen, mint 4000 fő, s a roma lakosok aránya már akkor meghaladta a 30%-ot, de ez településenként változó, Csenyétén ez az arány 93,5% volt, Gadnán a polgármester adata alapján 60% körüli, Felsőgagyon pedig közel 40% volt. „Miközben a cigányok mindig és minden országban általában szegények voltak, kutatásunk azt bizonyítja, hogy szegénységük mértéke történelmileg és országonként jelentősen különbözött.” (LADÁNYI J. – SZELÉNYI I. 2004). A vizsgált területen élő emberek többnyire szegények, függetlenül attól, hogy romák vagy nem romák, nincs munkájuk, a korábbi lehetőségek a 90-es években, a kapitalista rendszerre való átállással, jórészt felszámolódtak. A cigány lakosok még az itteni átlagtól is szegényebbek, széthullottak azok a közösségi keretek, amelyek biztosíthatnák számukra a megfelelő társadalmi tőkét, illetve morált, ami segíthetné boldogulásukat, integrálódásukat a helyi társadalomba. A magyar és a roma lakosok között érezhető feszültség húzódik meg, amely egyes településeken (pl. Gadna) súlyos helyzeteket teremt. Az ottani helyi „öslakosok” sokat panaszkodnak a betelepült cigányságra, akik közül néhány család nem törődik a törvénnyel, viselkedésükkel lehetetlenné teszik a többi cigány család és a magyar családok életét is. Nem lehet baromfit tartani, mert ellopják a tojást és a tyúkokat is, bedeszkázott ablakok fogadják az odalátogatókat, mert kövekkel dobálták be azokat, a kutyákat megmérgezik, stb. „Ide nem jön senki segíteni. Nem szégyen, hogy vasvillával kell hálni menni?” mondta az egyik idős bácsi keserűen. A rendőrség tehetetlen, hiszen a szabálysértések, bűncselekmények többségét a fiatalokkal végeztetik a szülők, illetve gyakran a bizonyíték hiánya is gondot jelent.

A vizsgált térség legtöbb településén azonban nem tűnik ennyire feszültnek a helyzet a két etnikai csoport között. A munkahelyek hiánya, a lakosság viszonylag alacsony iskolai végzettsége (ez különösen jellemző a roma lakosságra) azonban tartósítja a szegénységet, és éppen a legszegényebb csoportok körében figyelhető meg jelentős természetes szaporodás, illetve a teljes termékenységi ráta magas értéke.

A dolgozat egyik célja az, hogy bemutassa a népesség számában és struktúrájában főleg az 1990-es évektől végbemenő változásokat, illetve a jelenlegi állapotot, rámutatva ezzel a térség demográfiai sajátosságaira. Továbbá empirikus vizsgálatokat folytattunk a vizsgált térségben abból a célból, hogy felmérjük milyen társadalmi és gazdasági viszonyok között élnek az ott lakók, van-e valamilyen különbség a roma ill. a magyar lakosság között e tekintetben, illetve a meglévő különbségek háttérben fennáll-e valamilyen attitűdbeli ok bármelyik fél részéről, ami nehezítheti a roma lakosok beilleszkedését a helyi paraszti társadalomba. Mindezekre a kérdésekre a választ egy olyan életminőségi vizsgálatként kerestük, ahol mind az objektív, mind a szubjektív életminőségre utaló változók szerepelnek.

A kutatás módszere statisztikai adatok elemzése (III. fejezet), valamint kérdőíves adatfelvételezés (III. fejezet, IV-V. fejezet). A hivatalos statisztikai adatok (népszámlálás, éves számított adatok) feldolgozása excel és arcview 3.2 programokkal történt. A dolgozatban szereplő ábrák egyrészt statisztikai adatokra támaszkodnak, másrészt a kérdőíves felvételezés eredményeinek grafikus feldolgozásai, saját szerkesztésű diagrammok, térképek. Az empirikus vizsgálat során nyert adatokat SPSS szoftver segítségével dolgoztuk fel.

1. ábra A vizsgált térség roma lakosainak aránya az egyes településeken

A mintánk elemszáma a teljes lakosság 10%-nak felel meg (415 megkérdezett)*, ahol az elemzési egység az egyes családok valamelyik tagja, úgy, hogy egy családból mindig csak egy embert kérdeztünk meg, bár bizonyos változók esetében (mint pl. a lakásfelszereltség, az elemzési egység maga a család, hiszen az a körülmény, amiben élnek az egész családot érinti). Nem valószínűségi mintát vettünk, aminek hibalehetőségeit a nagy elemszámmal próbáltuk ellensúlyozni. A minta a települések népességszámára vonatkoztatva elemszámmal arányos. A dolgozatban szereplő indexek számításáról az adott helyen adunk pontos leírást.

II. A kutatás háttéréről

A kutatás hazai szakirodalmi háttéréről

A földrajzi és társadalmi periférián élő csoportok vizsgálata mind a szociológusok, mind a földrajzosok körében megtalálható. Külön tanulmány terjedelmét töltené ki azoknak az írásoknak a pusztas felsorolása, csak a szociológia területéből, amelyek leginkább a 90-es évek óta jelentek meg és a cigányság kérdésköréről vagy a szegénységről, illetve az ehhez kapcsolódó témákkal foglalkoznak. A hátrányos helyzetű csoportok és térségek vizsgálata során a kutatók érdeklődési köréhez tartoznak a társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos kérdések (SZALAI J. 2002, HAVASI É. 2002), a munkaerő-piaci helyzetükkel, gazdasági kérdésekkel, vidékfejlesztéssel foglalkozó munkák (CSALOG ZS. 1993, KEMÉNY I. - JANKY B. – LENGYEL G. 2004, APRÓ A. Z. 2000, NEMES G. - HEILIG B. 1996, CSITE A. 1997), az elszegényedés (OLÁH S. 1997, LADÁNYI J. - SZELÉNYI I. 2002. SIMONYI Á. 2002.), az egészségügyi helyzet (LOSONCZI Á. 1989, GYUKITS GY. 1999, 2003, NEMÉNYI M. 2000), lakáshelyzet (KEMÉNY I. - JANKY B. – LENGYEL G. 2004), oktatási kérdések (FORRAY R. K. – HEGEDŰS T. A. 2000, CSILLEI B. 2000).

A dolgozat a kutatási térségben egyfajta életminőség vizsgálatot mutat be, megadott változók használatával (ld. következő alfejezet első szakasza, 8.o.). Ennek a tématerületnek a kutatási háttéréről Fekete Zs. ad jó összefoglalást (FEKETE ZS. 2006), amiben bemutatja az életminőség kutatás irányait és fejlődését is. Ezek a vizsgálatok a hatvanas években erősödtek fel a világban, az eleinte fókuszban álló ún. objektív életminőség kutatások mellett, egyre inkább szerepet kapott a szubjektív életminőség kérdése is: „...az anyagi életszínvonal növekedése nélkülözhetetlen előfeltétele ugyan az emberi-társadalmi előbbre jutásnak, de nem jelenti egyben s automatikusan az emberek életének, életminőségének megjavulását, az emberi boldogság és megelégedettség fokozódását.” (HANKISS E.-MANCHIN R. 1976, p.22. in: FEKETE ZS. 2006.). A cikkben olvashatunk az egyes kutatók objektív és szubjektív életminőség fogalmairól is, amelyek alapján talán az alábbiakban foglalható össze e két kutatási irányzat tématerületei, ill. azok a változók, amelyek segítségével próbálják az egyes emberek életminőségét feltárni:

- Objektív életminőségen (állapoton): jó életfeltételeket értenek, így a jövedelem, a lakáskörülmények, a munkakörülmények, a családi és a szociális kapcsolatok, az egészség, a társadalmi és a politikai részvétel, stb. tartoznak ide.

- Szubjektív életminőségen (a megélés, érzet kerül előtérbe): az érintett saját közérzetét jelenti, ennek kognitív dimenziója: az elégedettség, affektív dimenziója: az érzet (FEKETE Zs. 2006).

Az alábbi táblázat a kétfajta életminőség vizsgálatokat próbálja meg egyesíteni, azt a modellt mutatja, hogy mikor beszélhetünk valójában jólétről (1. táblázat).

1. táblázat Szubjektív és objektív életminőség

	Szubjektív megélés	
Objektív feltételek	<i>jó</i>	<i>rossz</i>
<i>jó</i>	jólét	feszültség
<i>rossz</i>	alkalmazkodás	nélkülözés

Forrás: Zapf, W. 1984. in: Fekete Zs. 2006. után saját átdolgozás

Zapf, W. szerint amennyiben jók az objektív feltételek és a szubjektív megélés is pozitív, csak akkor teljesül a jólét kritériuma. Amennyiben rosszak az objektív életfeltételek, de mégis kedvező maga a szubjektív érzet, azt alkalmazkodásnak (adaptációnak) nevezi, amelynek a létezését több kutatás is bizonyította (FEKETE Zs. 2006). Ebben a helyzetben és a többi esetén is a kutatók a viszonyítási alapra hívják fel a figyelmet, aszerint módosulhat maga az érzet minősége. Amikor rosszak az objektív feltételek is és a szubjektív megélés is, akkor nélkülözésről kell beszélni (depriváció). Abban az esetben pedig, amikor ugyan kedvezőek az objektív feltételek, de mégis boldogtalan az egyén, azaz a szubjektív megítélés negatív, azt Zapf, W. után Fekete Zs. diszsonanciának nevezi. Ezt magyarul leginkább ellentmondásnak fordíthatnánk, de e kifejezést azért nem lehetett használni, mert ez igazából csak egy látszólagos ellentmondás, hiszen magát az állapotot, amit az adott egyén ilyenkor megél, ill. amiben él, nem írja le, míg a többi kifejezés ennek az ismérvnek is megfelel. Ezért talán a feszültség az, ami leginkább alkalmazható az adott szituációban, amiben az a modern ember él, aki ugyan az anyagi javakban nem nélkülöz, de olyan stresszben, feszültségben él, hogy vagyonának, vagyonosságának élvezetére nem marad sem ideje, sem lelki nyugalma.

Láthatjuk, hogy a témával foglalkozó kutatók és azok munkái nagyon különbözőek, és természetesen a teljesség igénye nélkül lehet csak néhány kutatási területet és kutatót kiemelni a szociológia témaköréből.

Az alábbiakban a földrajztudomány területéről említenénk néhány munkát és kutatót. A Magyar Tudományos Akadémia a 70-es években indította el egyik kutatási programjában

az elmaradott területek vizsgálatait. Ennek kapcsán több tanulmány is jelent meg éppen a jelenleg is vizsgálni kívánt térségből (BARTA GY. - BELUSZKY P. - BERÉNYI I. 1975, BARTA GY. 1975, LACKÓ L. 1975, BELUSZKY P. 1977, 1979). A magyar társadalomföldrajzos kutatók érdeklődését a továbbiakban sem kerülték el az ezzel foglalkozó témák. Nem törekszünk felsorolni minden témához kapcsolódó tanulmányt, hiszen az szintén egy külön fejezetet tölthetne ki, csak néhányat említünk meg ezek közül. Kifejezetten a térségre irányuló munkák: DÖVÉNYI Z. – KERTÉSZ Á. – MEZŐSI G. 1989-ben „Az ipartelepítés lehetőségeinek foglalkozási feltételei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében” című, G. FEKETE É.: „Dinamikus, depressziós és stagnáló területek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1869-1987 között” címmel 1991-ben megjelent tanulmánya, KOCSIS K. és KEMÉNYFI R. 1998-ban a térség etnikai arculatát mutatják be egy-egy írásukban, SÜLI ZAKAR I 1987, 1991 a térség társadalomföldrajzi problémáival foglalkozik,. Tiner T. pedig a közlekedés-földrajzi helyzetét tanulmányozta (TINER T. 1983). A téma szempontjából fontosak még DÖVÉNYI Z. - TOLNAI GY. 1991-ben a falusi munkanélküliséggel foglalkozó írása, meghatározó jelentőségű Enyedi Gy. munkássága, (ENYEDI GY. 1980, 1983, 1991), valamint meg kell említeni Hajdú Z. Tóth J. Csatári B. és Éger Gy. írásait is (TÓTH J. - CSATÁRI B. 1983, HAJDÚ Z. 1992, TÓTH J. 1996 ÉGER GY. 1996a, b).

A határvidékekkel foglalkozó kutatók munkássága is gyakran összekapcsolódik ezzel a témával, hiszen azok célja a földrajzi periféria speciális területeinek, a határvidékeknek a vizsgálata. Ennek hazai kutatástörténetét a doktori disszertációm egyik fejezetében foglaltam össze (MOLNÁR J. 2000). A mai Magyarországon a határmentiség gyakran egyben elmaradott területet is jelent. A kilencvenes évektől egyes térségek esetében nagyon sokat változott a helyzet és éppen a határ adta helyzettel összefüggésben megváltozott a régió arculata, élete, megindult a népesség növekedése ellentétben azzal a folyamattal, amit HOÓZ I. 1992-ben a magyarországi határvidékek népességével foglalkozó munkájában felvázolt. Egyes területek azonban, mint ahogy az általunk vizsgálni kívánt térség, továbbra is a periférikus területek közé sorolandó, mind földrajzilag, mind társadalmilag.

A kutatás és annak egyéni szakmai háttere

A kutatás során az életminőséget mind az objektív, mind a szubjektív dimenzióban vizsgáltuk, méghozzá az alábbi változók alkalmazásával:

- Objektív életminőség:
  - népességszám változás, népmozgalom, előregedés, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, jövedelem, a lakóház állaga (építési és felújítási idő,

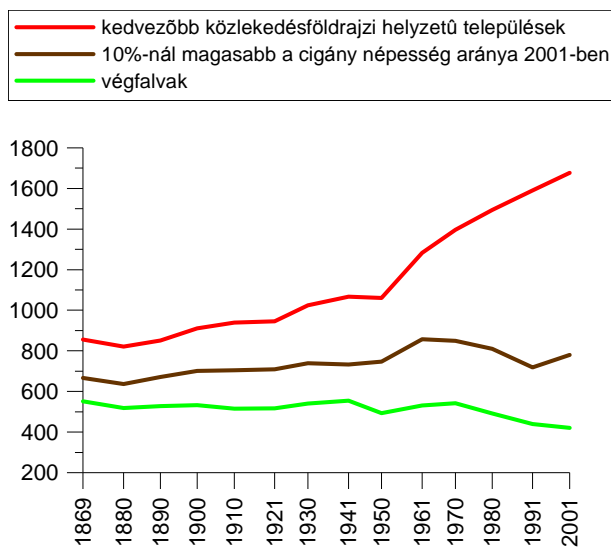
építőanyaga) és nagysága, lakásfelszereltség, lakás infrastruktúra, háztáji gazdálkodás (földtulajdon, állattartás)

- Szubjektív életminőség:
  - elégedettség vizsgálat (infrastruktúrával, szolgáltatás-ellátással, önkormányzattal, munkalehetőségekkel, munkahelyével, beosztásával)
  - etnikai preferencia vizsgálat és más csoporttal szemben érzett feszültség vizsgálat

(A boldogság érzetet, ami a szubjektív életminőség egyik legkifejezőbb változója, ebben a dolgozatban nem vizsgáltuk, mivel az eredeti célunk elsősorban az objektív életminőség felmérését kívánta bemutatni, néhány szubjektív életminőségi mutató bevonásával, de a térségben végzett további kutatásaink lehetővé teszik a vizsgálatok folytatását ebbe az irányba is.)

Az alábbiakban szeretnénk bemutatni azokat a kutatási előzményeket nagyon röviden, amelyeket a szerző korábban folytatott, s amelyek elvezették őt ehhez a témakörhöz. Az egyes térségekben élő lakosság demográfiai szerkezete, annak népességszámának alakulása fontos kérdés volt az előző kutatásokban is, hiszen egy térség népességszámát, annak alakulását, több tényező határozza meg, melyek az adott terület gazdasági-társadalmi fejlettségével vannak összefüggésben (G. FEKETE É. 1991). A népességszám alakulása, szerkezete árulkodik az adott hely lakosságának körülményeiről. Ha a kedvezőtlen folyamatok elérnek egy bizonyos szintet, amikor a népesség összetétele olyanná válik, hogy már nem képes a reprodukcióra, akkor a térség saját humán erőforrásaiból már nem tud megújulni, és olyan változásnak lehetünk tanúi, amely már visszafordíthatatlan, és kihatással van az egész térség társadalmi és gazdasági életére is. Ezek a változások nem egyik napról a másikra történnek, de már megindulásukkor kitapinthatók. A végeredmény, a kiürülő települések, viszont komoly gondot jelentenek a társadalom számára: egyrészt kihasználatlanul hagynak falusi erőforrásokat, másrészt a városok szempontjából sem mindig kedvezőek (ENYEDI GY. 1983). Ezért a népesség állapotának vizsgálata azon túlmenően, hogy sokat elárul az adott térség helyzetéről, meghatározó jelentőségű valamely terület társadalmi-gazdasági helyzetének elemzésekor. Az 2. ábra 1869-től mutatja be egy általunk korábban vizsgált határmenti térség magyarországi oldalán (58 falu a Sajó és a Hernád által közrezárt határvidéken) az egy településre jutó népességszám alakulását. A barna színnel jelzett vonal jelenti az egy falura jutó népességszámát azoknak a településeknek, ahol 2001-es népszámlálási adatok szerint 10%-kal magasabb volt a roma lakosság aránya. Látható, hogy ezeknek a falvaknak a népessége 1970 után drasztikusabban csökkent, mint a térség azon településeinek lakossága,

amelyek kedvezőtlen fekvésűek. 1990 óta viszont a lakosságszám növekszik, ugyanis a jelentősebb népességcsere a cigány és a magyar lakosság között 1980 után kezdődött el a térségben.

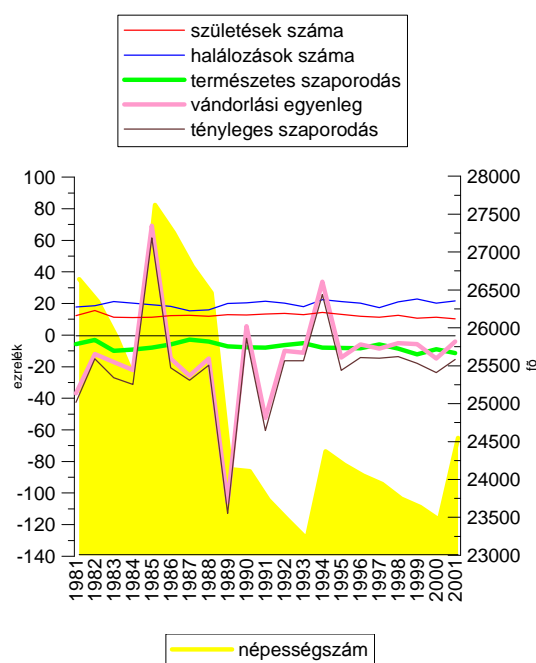
2. ábra Sajó-Hernád határvidék egy településre jutó népességszámának alakulása a különböző kategóriákban

A korábbi kutatásaink azt mutatták (MOLNÁR J. 2003, 2004), hogy a roma lakosság pontos arányairól sajnos a népszámlálási adatok nem mutatnak reális képet. Számos település esetén az eltérés a valós és a közölt adatok között többszörös, akár tízszeres is lehet a cigány lakosság javára. A tényleges adatok azért fontosak, mert a települések élete szempontjából meghatározó jelentőségű az, hogy milyen arányú a roma lakosság száma. Más lesz a népmozgalmi adatok alakulása ott, ahol jelentős a cigányság aránya. Ma ugyanis a magyar etnikumú populációk esetében a természetes szaporodás mindig 0 ezrelék alatt marad hosszabb időszakot (80-as évektől) vizsgálva, míg a cigány népesség éppen ellenkezőleg, magas természetes szaporodással bír. A vándorlási egyenleg változó, attól függően, hogy a településen milyen fázisban van a lakosságcsere. Ugyanis az elnéptelenedő magyar falvakba gyakran roma lakosok költöznek be, új életet adva a településnek. Életkörülményeik, életmódjuk miatt azonban a település arculata nagymértékben megváltozik.

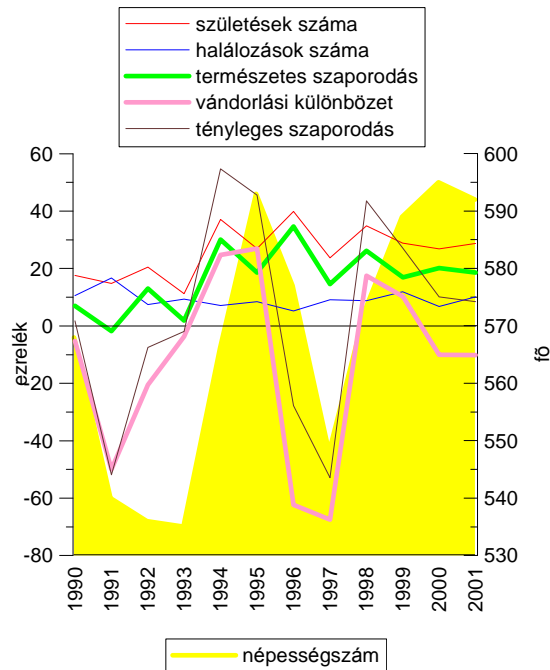
A 3. ábrán megfigyelhetőek az említett, korábban vizsgált, térség népmozgalmi adatainak jellemzői. A népesség csökkenését erősítette mind a természetes fogyás, mind a térségből való elvándorlás. Tornanádaskán, ahol a roma nemzetiségű lakosok aránya 63% felett volt a 2001-es népszámlálás szerint, magas a természetes szaporodás, viszont a

vándorlási egyenleg gyakran negatív (az 1984-es pozitív érték mögött adminisztratív okok állnak, nem tényleges vándorlási többlet), az egy-egy évben jelentkező pozitívum hátterében a roma lakosság beköltözése állhat (3. ábra). Látható milyen nagy az eltérés a termékenységi szokásokban a többségében roma és a nem roma települések lakossága között (3 és 4. ábra összehasonlítása).

Ez önmagában nem jelentene gondot, ám mivel életvitelük, életkörülményeik olyan nagy mértékben különbözik az őslakosokétól, éppen ezért a még meglévő eredeti magyar lakosság és az új betelepült cigány lakosság között a konfliktus kitapintható. Több ezer megkérdezettre támaszkodó empirikus vizsgálataink azt mutatják, hogy ma a cigányság a legkevésbé kedvelt népcsoportok közé tartozik (MOLNÁR J. - MAROZSÁK P. - LOBODA Z. 1999, MOLNÁR J. 2004, ÉGER Gy. 1996c), etnikai preferencia indexük 5-ös skálán mérve igen alacsony, 2,11 volt az általunk vizsgált térségben. Ez 19 nemzet között a legalacsonyabb értéket jelentette.

3. ábra Népmozgalmi adatok alakulása a Sajó-Hernád határvidék magyarországi oldalán
1981 és 2001 között

4. ábra Népmozgalmi adatok alakulása Tornaádaskán 1990 és 2001 között
(a cigány népesség aránya 60% felett van)

A történelmi gyökereket vizsgálva, a XV. századtól vannak utalások a cigányság jelenlétére hazánkban. A magyarok többnyire nem ellenezték a cigányság jelenlétét, akik a magyar közösségektől teljesen elkülönülve élték életüket századokon át. Az 1700-as évek második felétől voltak próbálkozások rendeletek formájában, hogy a cigány népességet megpróbálják letelepedett életformára szorítani, de ezek nem igazán jártak sikerrel (KERESZTES I. 2004). Mára már ez a változás megtörtént az életükben, de úgy élnek letelepedett életet, hogy annak sajátosságait sokszor nem viselik magukon. Éppen ezért környezetük erőforrásait nem képesek megfelelően használni, saját erőforrásaikat pedig gyakran nem tudják arra fordítani, hogy az kedvező legyen számukra. Gyakran mérhetetlen szegénységben, nyomornegyedekben élnek. Nincs munkájuk, de nincs képzettségük, többüknek szakmája sincs, nem tudják elvégezni az alapkiskolát sem, képtelenek beilleszkedni a társadalomba. A települések őslakosai elhagyják falujukat, a községeket halomnyi végtelen szegénységben élő roma család veszi birtokba. A magas természetes szaporodás következtében egyre több gyermek születik súlyosan terhelt körülmények közé. Ezek a gyerekek nem kapják meg a fejlődésükhöz szükséges ellátást, kimaradnak az iskolából, egyetlen céljuk a gyermekvállalás marad. Fiatalon összeállnak, családot alapítanak még nagyobb szegénységbe kerülve. Nincs munkájuk, nem értenek a földműveléshez, segélyekből

tengetik életüket. Nincs pénz kiváltani a gyerekek gyógyszerét, nincs pénz ruhára, tisztálkodásra, alapvető dolgok beszerzésére. Nyomorúságukból nem látnak kiutat. Égetően fontos lenne valóban foglalkozni velük, segíteni, támogatni a beilleszkedésüket. Lehetőségre van szükségük, hogy ne legyenek eleve reménytelen helyzetben. Saját erejükből csak töredékük képes kiemelkedni.

III. Objektív életminőség vizsgálat I.

A vizsgált térség népességének főbb jellemzői

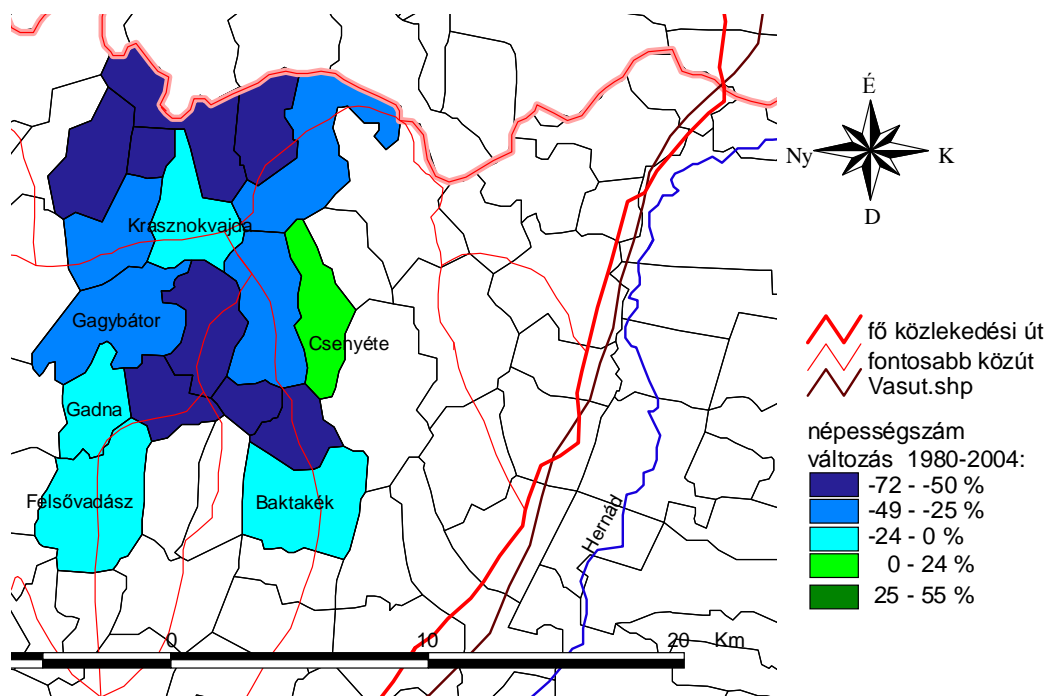
A vizsgált települések népességszáma

Ez a változó csak közvetve kapcsolódik az életminőség méréséhez, de használhatósága nem vitatható, hiszen egy település, egy térség népességszámában történő változás gyakran utal az adott terület gazdasági, társadalmi helyzetére. Amikor folyamatos népességfogyás figyelhető meg, aminek háttérében az elvándorlás áll, akkor valószínűsíthető, hogy az életminőségre kedvezőtlenül ható tényező mozgósítja ezt a mobilitási folyamatot. A népességnövekedés háttérében nem feltétlenül áll kedvező gazdasági vagy társadalmi folyamat, sőt a legutóbbi népességkutatások (BIRGH, H. 2005) éppen arra hívják fel a figyelmet, hogy a demográfiai átmenet 6. szakaszába lépő legfejlettebb államok, ahol az objektív életminőség a legmagasabb szintű, népesedési folyamatában a természetes fogyás a meghatározó, azokban viszont, ahol a szegénység tartós, ott éppen a népességszám növekedése figyelhető meg a magas természetes szaporodás miatt.

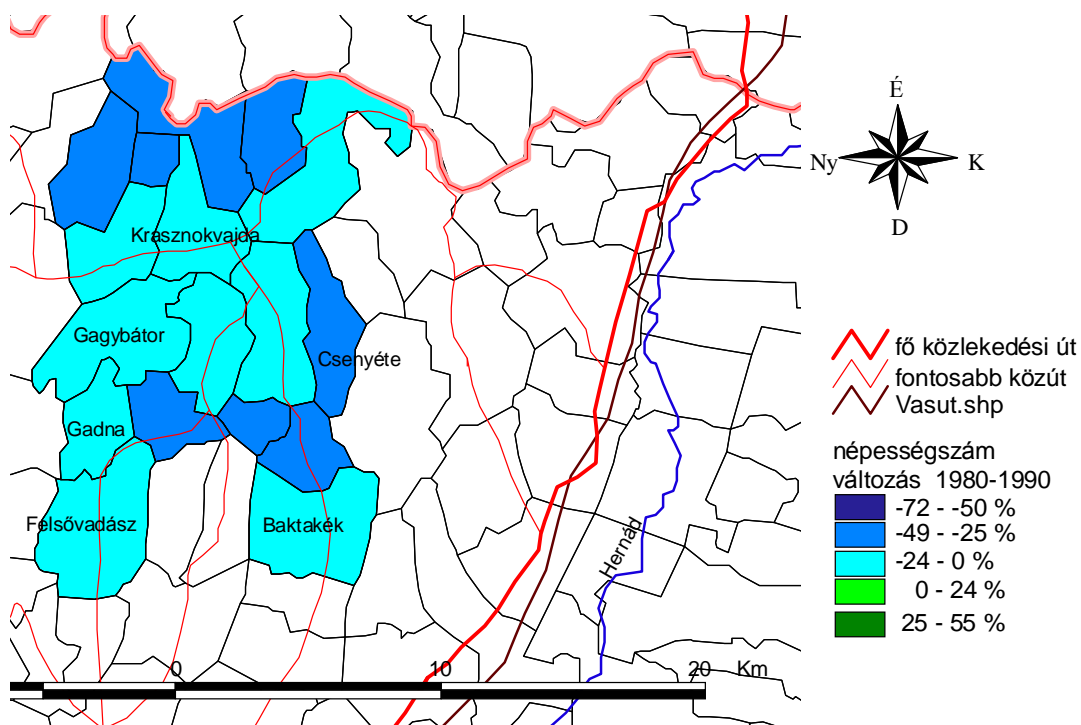
Az utóbbi 25 év alatt nagy népességszám változások mentek végbe a térségben. A 17 település közül csak egy akad, amelyiknek a népességszáma meghaladja a település 1980-as lélekszámát (Csenyéte), 8 település viszont elvesztette azóta az akkori népességének több, mint a felét, 4 község 25% és 50% közötti veszteséget tudhat magáénak, másik 4-nek pedig 25%-nál kisebb ez a regisztrált fogyása 1980-hoz viszonyítva (5. ábra).

Azonban ha megvizsgáljuk, hogy ez a népességszám változás hogyan alakult a különböző időszakokban, akkor azt látjuk, hogy 1980 és 1990 között nem volt egyetlen egy település sem, amelynek növekedett volna a népessége (6. ábra).

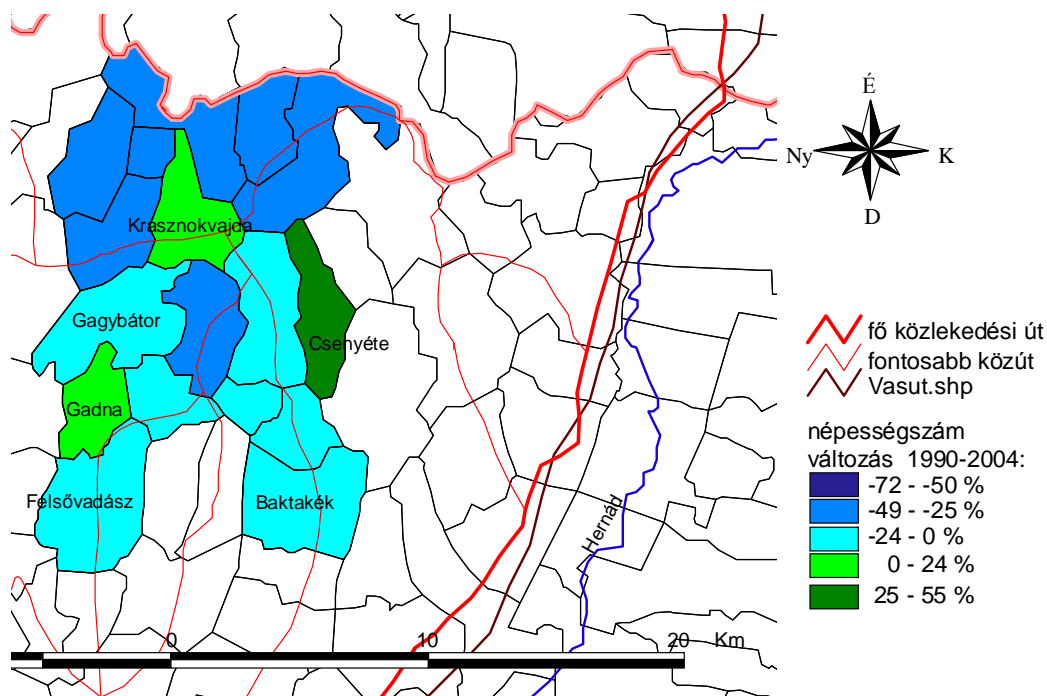
1990 után azonban jelentős változás következik be a térség életében, mégpedig demográfiai szempontból úgy tűnik valami pozitív folyamat indul el, három településen is (Krasznokvajda, Csenyéte, Gadna) elkezd nőni a népesség, és a lakosok száma ezekben a falvakban 2004-re meghaladja az 1990-es népességszámot, sőt Csenyétén 50% feletti a növekedés ez alatt a 14 év alatt (7. ábra).

5. ábra A vizsgált térség településeinek népességszám változása 1980 és 2004 között

6. ábra A vizsgált térség településeinek népességszám változása 1980 és 1990 között

7. ábra A vizsgált térség településeinek népességszám változása 1990 és 2004 között

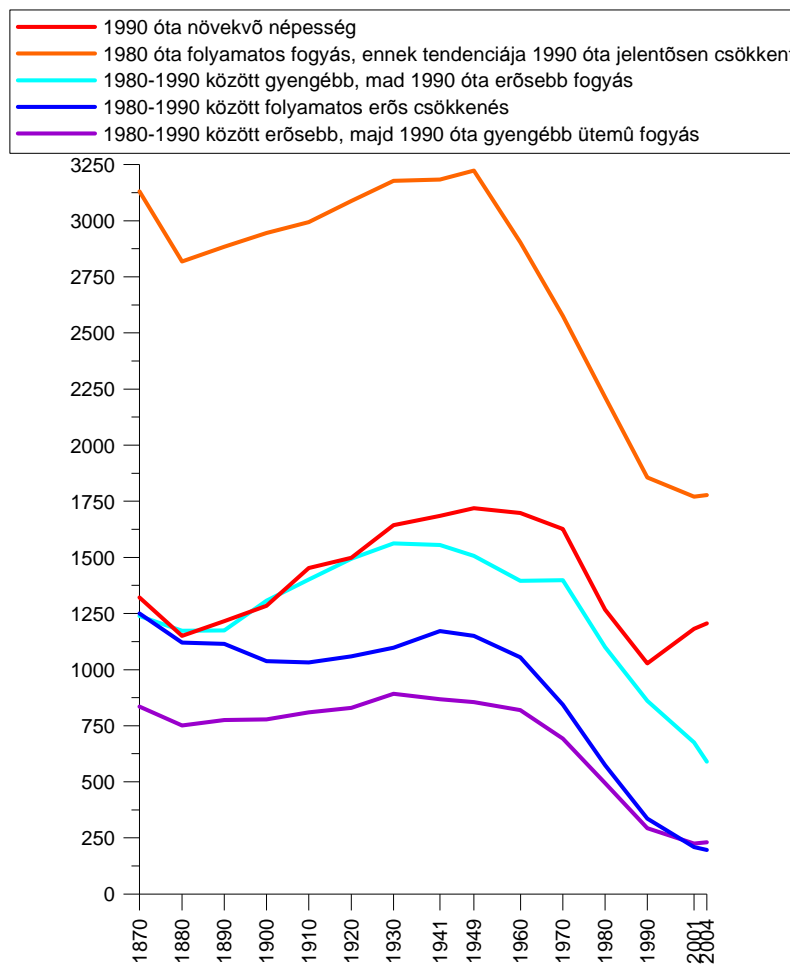
Megvizsgálva a települések népességszámának alakulását 1980 és 2004 között, látjuk, hogy az egyes falvaknak a lélekszám változása más és más folyamaton esett, ill. esik át. A térségben 1949 óta mindenhol népességfogyás figyelhető meg, de vannak olyan települések is, ahol ez a fogyás már az 1930-as években megkezdődött. Azt mondhatjuk, hogy ez a folyamat 1990-ig szinte nem változott, a lakosság száma drasztikus mértékben csökkent a vizsgált községekben. De amint láttuk az előző ábrán, egyes településeken ez a tendencia megváltozott, s 1990-től a népességszám növekedésnek indult, illetve egyes településeken, ha ez még nem is következett be, de megtörik a népességi görbe, és a fogyás mértéke lelassul (8. ábra). A szerint, hogy 1980 óta hogyan változott az egyes falvaknak a népességszáma, 5 csoportba osztottuk a településeket (9. ábra).

- Vannak olyan községek, ahol 1990 óta nő a lélekszám: Krasznokvajda, Gadna, Csenyété.
- A következő csoport jellemzője, hogy ugyan a népesség száma továbbra is fogy, de 1990 óta ez a mérték jelentősen lecsökkent, gyakorlatilag mára a népességszám stagnálónak mondható: Baktakék, Felsővadász, Felsőgagy és Gagybátor tartoznak ide.
- Más falvakban 1980 és 1990 között a fogyás üteme nem volt annyira erős, mint 1990 és 2004 között, így Szászfa, Gagyvendégi, Büttös esetében láthatjuk ezt.

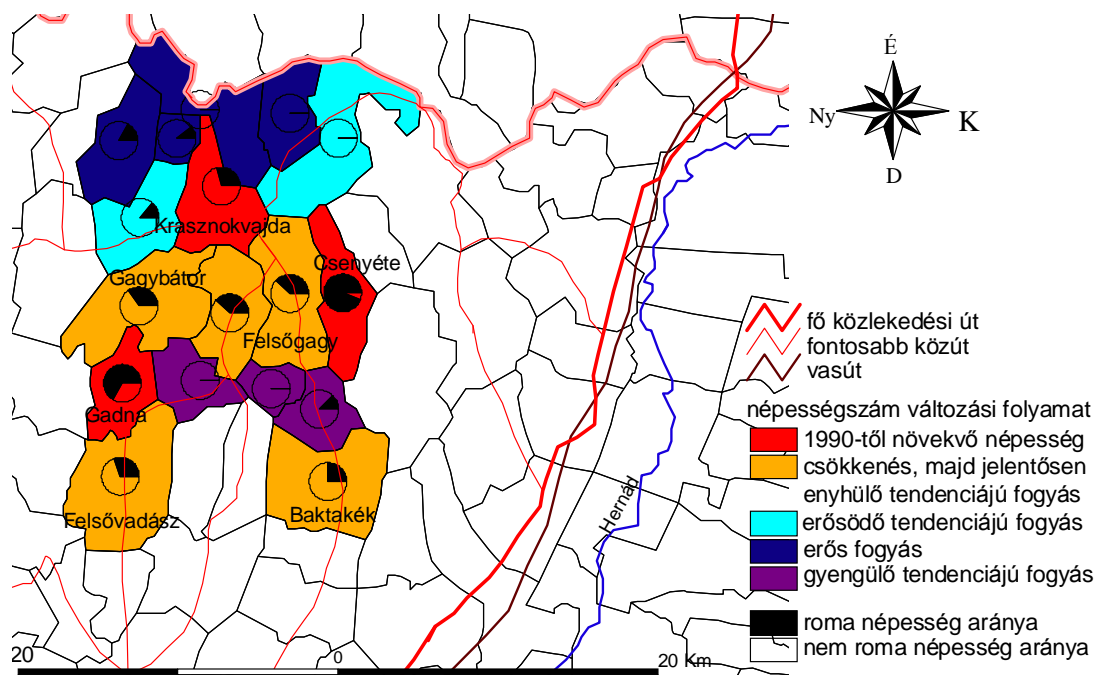

- Egyes településeken a csökkenés üteme szinte nem változott: Keresztéte, Kány, Perecse, Pamlény falvakban 1990 és 2004 között is jelentős népességveszteség figyelhető meg.
- Végezetül néhány településen az 1980 és 1990-es időszakhoz képest a népességfogyás 1990 és 2004 között gyengült: Abaújlak, Gagyapáti és Alsógagy.

A 9. ábrán az is látható, hogy a kedvezőbb népesedési viszonyok összefüggenek a cigány lakosok jelenlétével. Többnyire ott, ahol nagyobb az arányuk a népességszám csökkenés megállt, ill. növekvő.

8. ábra A térség népességszám alakulása 1870-2004-ig

9. ábra 1980-2004-ig történő népességszám változás szerint csoportosított települések és etnikai megoszlás 2001-ben a vizsgált térségben

A vizsgált települések népmozgalma

Láthattuk azt, hogy a népességszám változását csak akkor tudjuk az életminőség vizsgálatához változóként felhasználni, ha tudjuk azt, hogy ezeket a mennyiségi változásokat milyen népmozgalmi jelenségek idézik elő, vándorlásról vagy természetes szaporodásról, ill. fogyásról van-e szó. Így, ahhoz, hogy megkapjuk a választ arra a kérdésre, hogy mi áll az eltérő folyamatok háttérében, illetve hogyan jellemezhetőek demográfiailag az egyes települések, mi az, ami meghatározza ezeket a sajátosságokat, meg kell vizsgálni részletesebben a községek népmozgalmát, illetve majd korstruktúráját, és a népesség egyéb jellemzőit is (iskolai végzettség, gazdasági aktivitás).

Amikor a népmozgalmi jellemzőket vizsgáljuk, akkor maradhatunk a már bemutatott csoportosításnál, hiszen az éppen a népességszám változásán alapult, ami természetesen a születések, a halálozások és a vándorlások száma szerint módosul az adott településen.

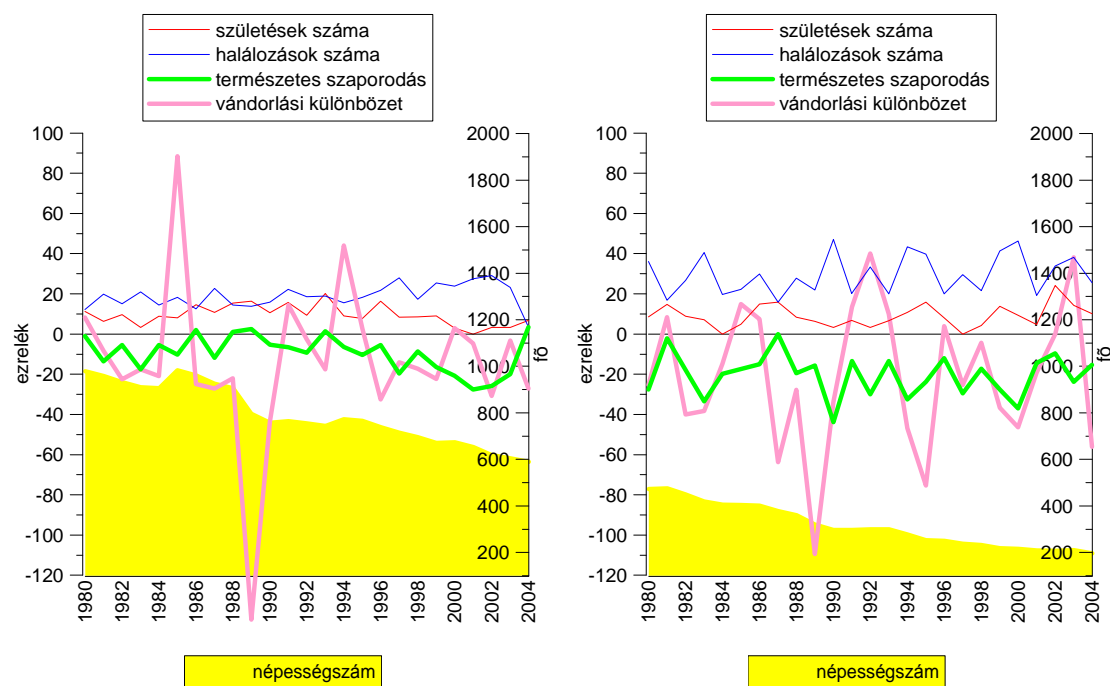
Ahol növekedést tapasztaltunk az elmúlt közel 15 évhez viszonyítva, ott a természetes szaporodás már a 80-as évek végétől pozitív. A halálozások száma a 80-as évek végéig magas (20 ezrelék körüli), a 90-es években viszont lecsökken 10 ezrelék körüli értékre. A születések száma ezekben a falvakban már a 80-as évek közepétől nagyon magas, 20-30 ezrelék között van a mai napig. Míg a 80-as éveket a vándorlás tekintetében az elvándorlási folyamatok

halálzási és a születési olló nagyon kinyílik, a rendkívül magas a halálzás (közel 30 ezrelék) és a születési ráta viszont a nullához közelít (12. ábra).

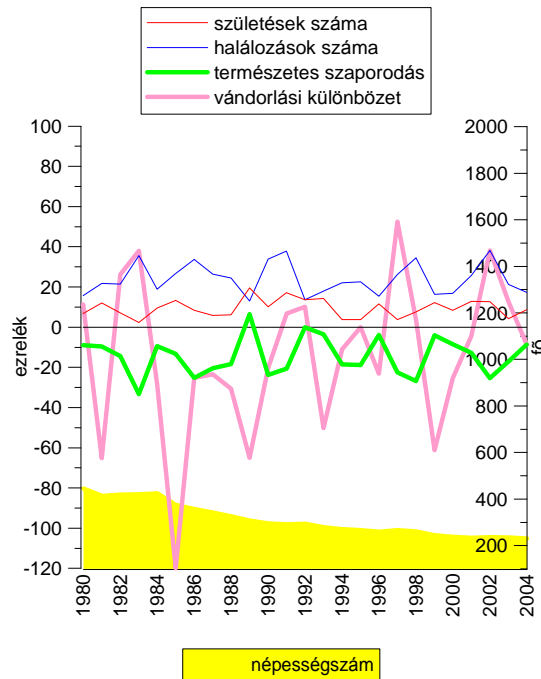
A legkedvezőtlenebb népesedési folyamatokat elviselő települések, azok, ahol a népességfogyás mértéke már 1980 óta rendkívül erőteljes és ennek intenzitása azóta nem is változott. A 24 év alatt egyetlen egy évben sem volt tapasztalható természetes szaporodás, a születési ráta többször volt nulla érték körüli, a halálzási görbe 20 és 40 ezrelék között mozog folyamatosan. Ezeket a kedvezőtlen folyamatokat erősíti az állandó elvándorlás (13. ábra).

A korstruktúra tanulmányozása adhatja meg arra a kérdésre a választ, hogy milyen okok állnak a nagyon magas halálzási és a nagyon alacsony születési ráta mögött.

12-13. ábra A különböző népesedési kategóriájú települések népmozgalma 1980-2004-ig
 „Erősödő fogyás”-ban lévő települések   „Régóta erősen fogyó” települések

Azokban a törpefalvakban, ahol 1990 óta valamelyest csökkent a népességfogyás üteme, nagyon hasonló a helyzet, mint az előbbi csoporthoz tartozó településeken, de 1990 óta picit gyengült mind a természetes fogyási ráta, mind a vándorlási egyenleg negatívuma. A születési és a halálzási ráta is valamivel kedvezőbb, mint az előző csoportba tartozó községek esetében, ez utóbbiak ollója nem annyira nyílik ki (14. ábra).

14. ábra A különböző népesedési kategóriájú települések népmozgalma 1980-2004-ig „Gyengülő intenzitású fogyás”-ban lévő települések

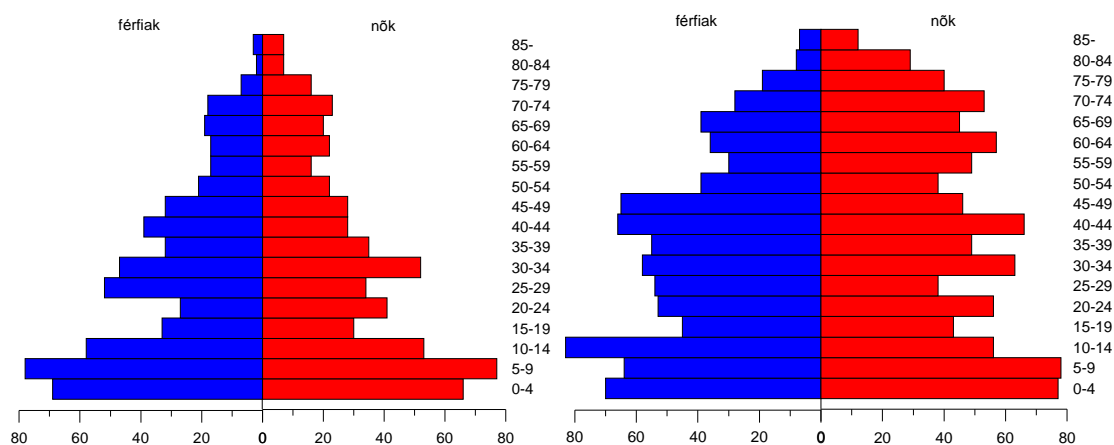
A vizsgált térség korösszetétele

A korösszetétel vizsgálatánál is maradhatunk a népességszám változás szerinti csoportosításnál, hiszen a szülőképes korúak nagyobb arányú jelenléte, illetve a fiatal generáció adja azt az utánpótlást, ami fontos szerepet játszik a falvak népességszámának alakulásában.

A növekvő lélekszámú települések korfája szinte piramis alakot formál, látszik, hogy van benne egy törés, hiszen ez a népesedésben bekövetkező változás nem annyira túl régen indul el az adott községekben, de ahhoz, hogy korstruktúrájuk jelentősen megváltozzon elegendő volt. A fiatal népesség aránya magas, viszont nagyon alacsony az időskorúak száma (15. ábra). Az előregedési index (100 14 vagy fiatalabb korúra eső idősek száma) 40, ami az országos átlaghoz viszonyítva is nagyon kedvező, de a térség egyes településein megfigyelhető rendkívüli előregedéshez viszonyítva, különösen jónak mondható (20. ábra).

A gyengén fogyó lakosságszámú falvak korfája inkább harang alakú, itt is látszik, hogy a korábban megindult előregedési fázist felváltotta a fiatalosodás. A középkorosztály és az idős korúak is egészséges arányban vannak képviselve, éppúgy, ahogyan a fiatal korosztály

(16. ábra). Az előregedési index ezekben a falvakban is nagyon jó, attól függetlenül, hogy több, mint duplája az előbb említett csoporthoz tartozó falvakéhoz képest (87) (20. ábra).

15-16. ábra A különböző népesedési kategóriájú települések korfája, 2001

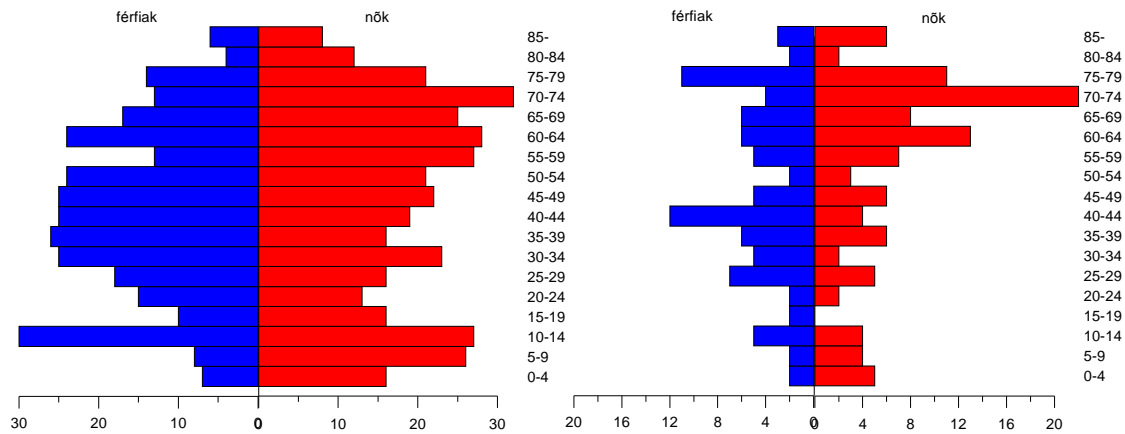
„Növekedésnek indult” települések

„Gyengén fogyó” települések

A népességüket tekintve erősödő fogyásban lévő települések korfája inkább urna alakot ölt, mint méhkas, egy-egy időszakban kiugró a fiatalok aránya, de a folyamat nem tartós, így nem jelent igazi regenerációt a falvak népességében. Alacsony a fiatal korosztály aránya, míg az időskorúaké már a középkorosztály arányát is meghaladja (17. ábra). Az előregedési index 179, ami mutatja ennek a folyamatnak a súlyát, közelít az idősök aránya a kétszereshez, a fiatalokéhoz viszonyítva (20. ábra).

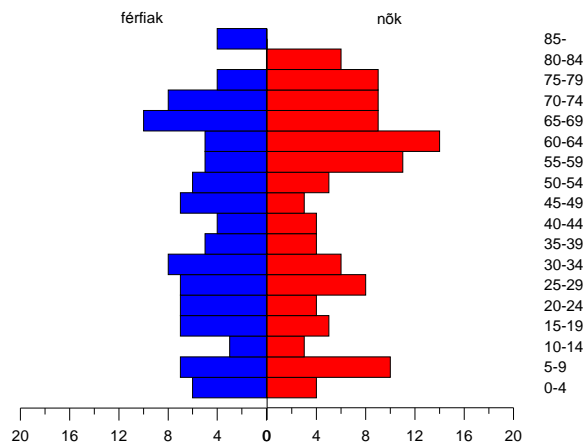
A legkedvezőtlenebb a korstruktúra a régóta erősen fogyó települések esetében. Már azt sem mondhatjuk, hogy urna alakú, inkább a kereszthez hasonlítana, a fiatalok alig képviselik magukat a népességben belül, az idősök száma többszörösen felülreprezentált (18. ábra). Az előregedési index 427, ami kifejezi ezeknek a községeknek a nagyon kedvezőtlen korösszetételét (20. ábra).

Végezetül láthatjuk, hogy azon falvak esetében, ahol az erős fogyás kicsit gyengült az utóbbi időben, a korfa valamivel kedvezőbb képet mutat, de korántsem beszélhetünk egészséges korösszetételről, ahol biztosítva lenne a megfelelő utánpótlás. A fiatalok aránya valamivel jobb, mint az előző esetben, a középkorúak kevesen vannak, az idősök aránya itt is magas (19. ábra). Az előregedési index 236, ami majdnem fele az előzőnek, de jelzi a jelentős arányú előregedést ezeknél a falvaknál is (20. ábra).

17-19. ábra A különböző népesedési kategóriájú települések korfája, 2001

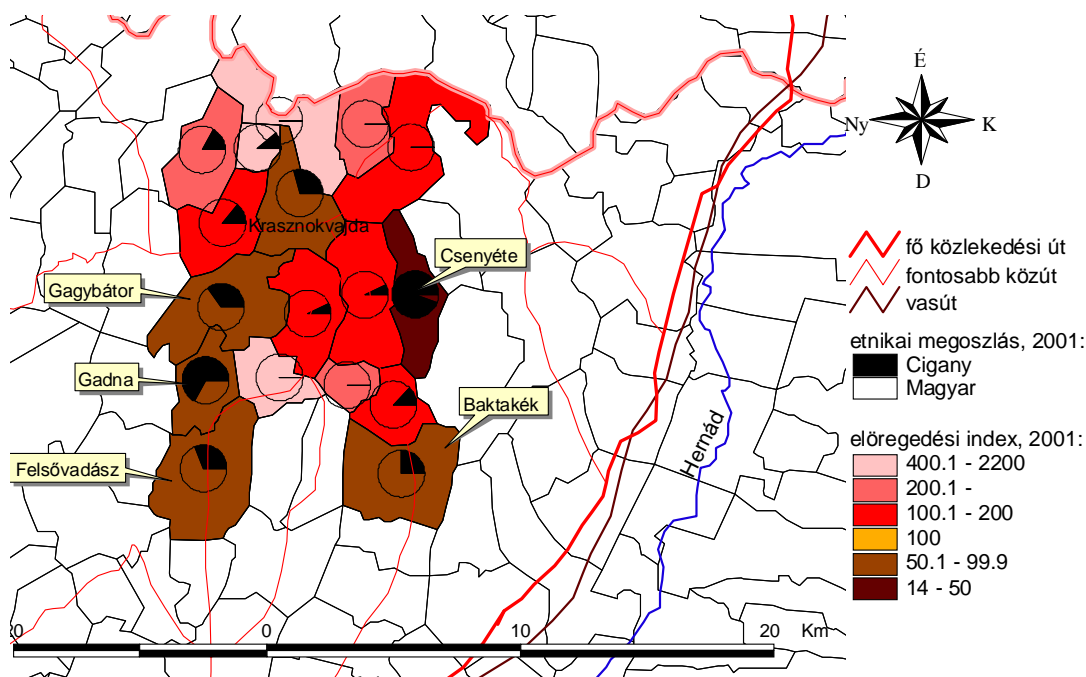
„Erősödő fogyás”-ban lévő települések   „Régóta erősen fogyó” települések

„Gyengülő intenzitású fogyás”-ban lévő települések

Ha jobban megfigyeljük ezeket az ábrákat, látjuk, hogy nagyon rapszodikusan alakul az egyes korosztályok száma az egyes korfákon belül is. Néhol egy-egy korosztály alig képviseli magát, illetve ennek ellenkezője is előfordul. Különösen elgondolkodtató az az eset, amikor a középkorúak közül hiányoznak. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a településeken a be és elvándorlás jelentős volt, e miatt válnak kissé „megtépázottá” ezek a korfák. Láthatjuk, hogy ahol nagyon magas a halálozás, ott magas az időskorúak aránya, a természetes szaporodás alacsony voltát a szülőképes korúak hiánya, magas arányát pedig a szülőképesek magasabb arányú jelenléte adja. Azonban nem csak ez áll ez utóbbi jelenség háttérében, hiszen ez önmagában nem tudná azt a növekedést produkálni, amelyet néhol tapasztalhattunk. Ha megnézzük a 20. ábrán az előregedési indexeket az egyes településeken és ezt összevetjük a roma lakosság arányával, akkor jól érzékelhető, hogy a fiatal

korösszetétel ott jelenik meg, ahol magas a romák aránya. Csenyétén az előreagedési index értéke 14, a roma lakosok aránya csaknem 100%. A cigány lakosság körében mások a termékenységi szokások, egy szülőpár esetében a 6-10 gyermek általános ezekben a falvakban. Az, hogy ennek háttérében mi áll, jelenleg nem volt célunk megvizsgálni, valószínűsíthető, hogy összefüggésben van a társadalmi tőke hiányával és a mérhetetlen szegénységgel (LADÁNYI J. - SZELENYI I. 2004). A szegénység és a népesedési szokások közötti összefüggés, a szegény társadalmi csoportok körében megfigyelhető magas születési ráta ismert nem csak a szociológusok körében, akik ezt a jelenséget a szegénység kultúrájának egyik jellegzetességeként említik, hanem maguk a demográfusok is leírják. Birg, H, német demográfus professzor, ezt a következőképpen fogalmazta meg: „minél nagyobb a nyomor, annál lassabban csökken a születési ráta és annál nagyobb a népesség számának növekedése, úgyhogy nem beszélhetünk a népesség alakulásának önszabályzó voltáról. Ezt a helyzetet jellemzik olyan kifejezések, mint „a szegénység köréből való kitörés képtelensége”, „szegénységcsapda”, „népesedési csapda” avagy „a malthusianizmus csapdája”. (BIRG, H. 2005).

20. ábra Előregedési index és etnikai megoszlás a vizsgált térség településein, 2001

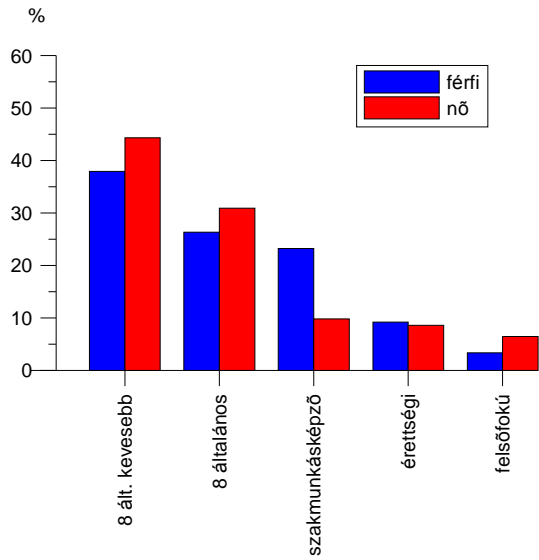
A vizsgált térség lakosságának iskolai végzettsége

Van-e valamilyen összefüggés a települések korszerkezete és az iskolai végzettség között, vagy inkább valami más, ami határozottabban játszik szerepet a településeken élők iskolai végzettségét tekintve? Egyáltalán tudunk-e e tekintetben valamilyen sajátosságról beszélni az egyes települések esetében vagy általában a térségben?

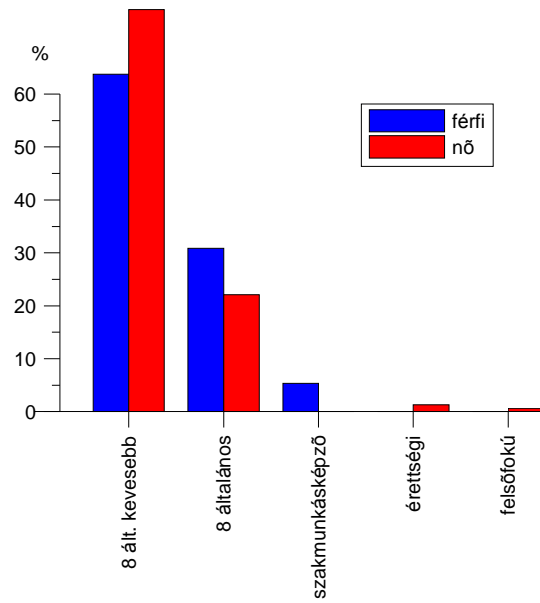
Először ha megnézzük a települések iskolai végzettségéről készült diagrammokat (a már korábban használt csoportosításban), akkor láthatjuk, hogy mindenhol jellemzőek a következők (21-27. ábra):

- A nők nagyobb arányban szerepelnek az alacsony iskolai végzettségűek körében, és többnyire a magasabb iskolai végzettségűek körében is.
- Nagyon alacsony a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, mind a nők, mind a férfiak körében, és ugyanígy alacsony az érettségivel rendelkezők aránya is.
- A legnagyobb arányban mind a nők, mind a férfiak körében a 8 általános vagy az annál kevesebb végzettséggel rendelkezők vannak.
- A férfiak körében jelentősebb a szakmunkás végzettséggel rendelkezők száma.

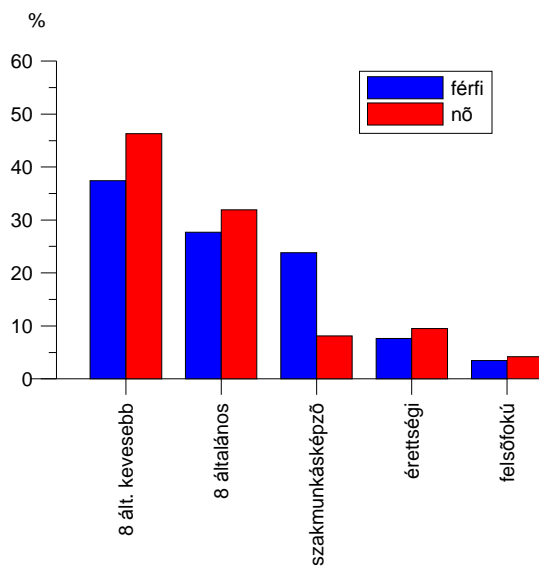
Nagyon nagy eltérések az iskolai végzettség tekintetében nincsenek, egy kivételtől eltekintve: Csenyéte (22. ábra). Sajátos korszerkezete, illetve sajátos társadalmi helyzete miatt tér el ez a település a többitől az iskolai végzettség tekintetében (is). Elmondható, hogy ahol fiatalabb a népesség összetétele ott azért, ahol pedig nagyon elöregedett, ott azért lesz az alacsony végzettségűek aránya nagyon magas. Láthatunk egy kis különbséget a tekintetben, hogy ez mennyire alacsony végzettséget jelent, ugyanis, ahol nagyobb arányban van képviselve az idősebb korosztály, ott a 8 általánossal rendelkezők aránya meghaladja az azzal sem rendelkezők arányát, ahol pedig fiatalabb a népesség korösszetétele, ott a helyzet éppen fordított – kivéve a gyengülő fogyásban lévő települések esetében a nőket – (idősebbek aránya nagy: 24, 25, 26 ábra; fiatalabbak aránya nagy: 21, 22, 23. ábra).

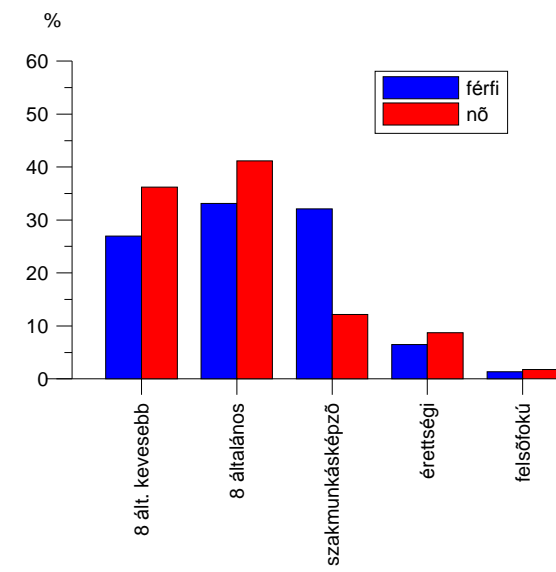
21. ábra Iskolai végzettség a vizsgált településeken 2001-ben, a „növekedésnek indult” településeken (kivéve Csenyété)

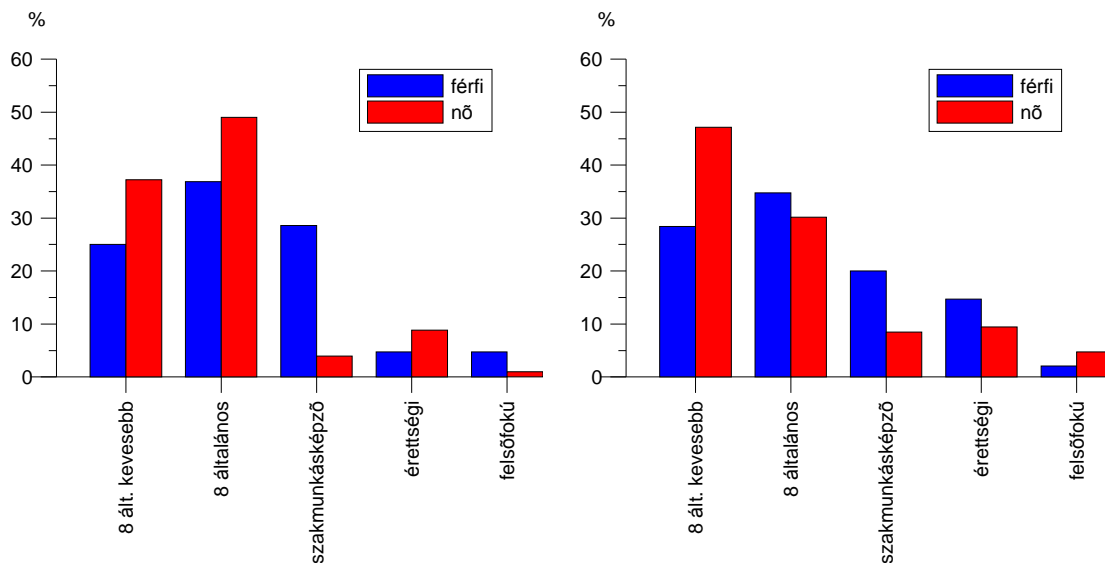
22. ábra Iskolai végzettség, Csenyété, 2001

23-24. ábra Iskolai végzettség a különböző népesedési kategóriájú településeken, 2001 „Gyengén fogyó” települések

„Erősödő fogyás”-ban lévő települések

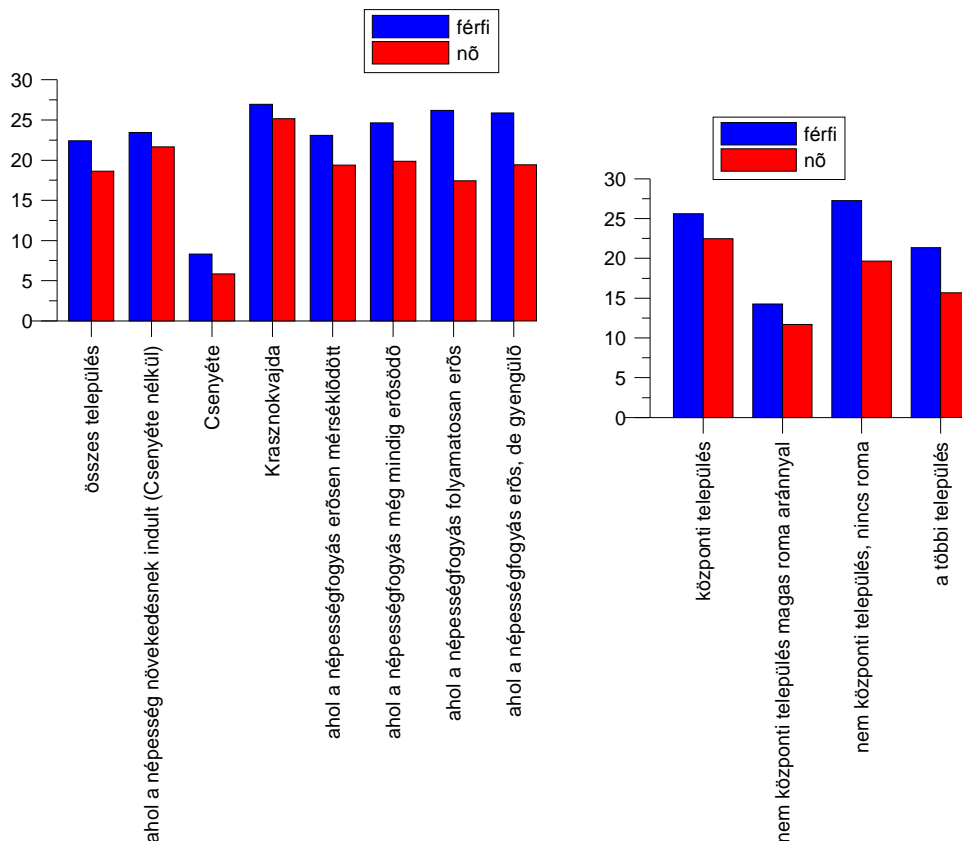

25-26. ábra Iskolai végzettség a különböző népesedési kategóriájú településeken, 2001
 „Régóta erősen fogyó” települések   „Gyengülő intenzitású fogyás”-ban
 lévő települések

Mivel az iskolai végzettség esetében ordinális mérési szintű változóról van szó, ezért viszonylag egyszerű egy indexet létrehozni, amely segítségével megadható az egyes települések iskolai végzettségi mutatója. Az index kiszámítása azon az elven működött, hogy a legnagyobb értéket akkor venné fel, ha a településen mindenkinek lenne felsőfokú diplomája, 0 pedig akkor lenne, ha senkinek nem lenne meg a 8 általános iskolája. Az egyes végzettségűek között a távolságot mindig egynek tekintettük, az egyes iskolai végzettség esetében a teljes népességen belül megjelent esetek arányát, szoroztuk az adott iskolai végzettség egyenértékével, majd ezt osztottuk 5-tel, mivel egyébként 500 lett volna a maximális érték, s a könnyebb rátekintés érdekében 100 fokos skálán kívántuk az index értékeit rendezni. Így 100-as értéket akkor érne el az index, ha mindenkinek felsőfokú diplomája lenne a településen, 0 akkor lenne, ha senkinek nem lenne meg a 8 általános. Ennek alapján a korábban használt csoportosításban az egyes kategóriájú települések iskolai végzettség indexe 20-25 körül alakult a 2001-es adatok alapján, (össztelepülés összlakosság átlagában 20,5) (27. ábra). A legalacsonyabb volt Csenyétén (férfiak esetében 8, nők esetében 6-os értékkel), a legkedvezőbb pedig Krasznokvajdán volt (férfiak esetében 27, nőknél 25-ös értékekkel). Azonban láthatjuk, hogy a települések népességszám változása alapján történt csoportosításában nem találunk nagyon nagy különbségeket az iskolai végzettség tekintetében. El tudunk különíteni központi jellegű (Krasznokvajda, Baktakék, Felsővadász és ide soroltuk még Gagyvendégit is) és nem központi településeket, illetve láttuk, hogy fontos

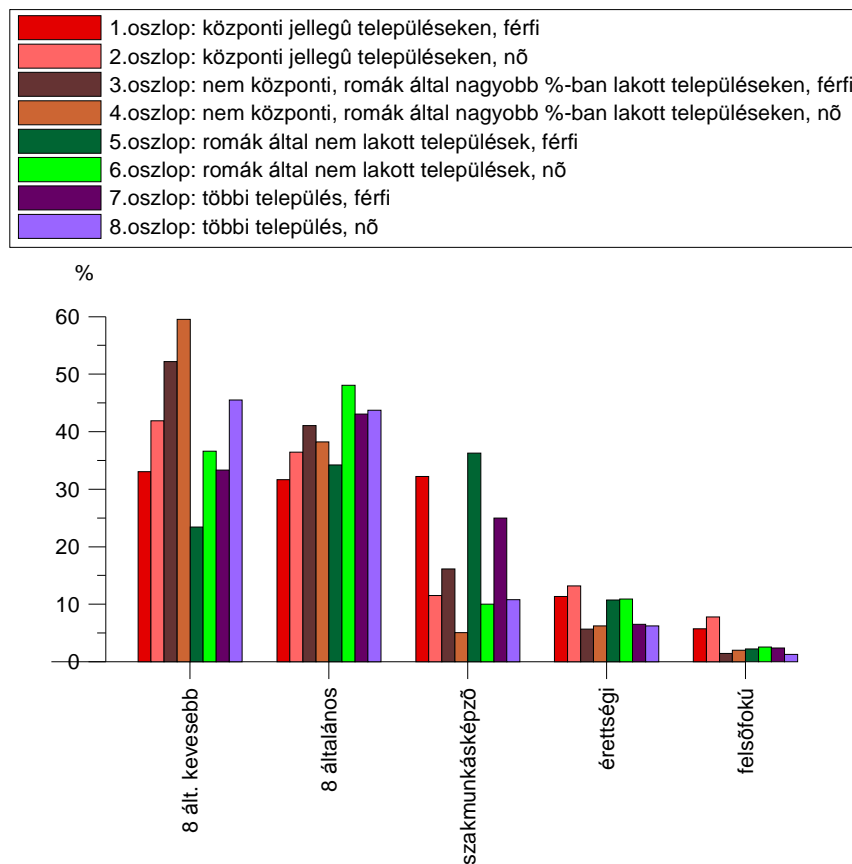
lehet a roma lakosság aránya is. Ennek alapján történt csoportosításkor az 1. csoportba kerültek a központi jellegű települések; de mivel ezekben majdnem mindenhol viszonylag magas a roma lakosság aránya, megkülönböztettünk még olyan településeket, amelyek 2. nem tartoznak a központi jelleggel bíró falvakhoz, de a romák aránya magas; illetve külön raktuk azokat, amelyeknek 3. egyáltalán nincs cigány lakosa (kivéve Gagypátit, amelyik nagyon szélsőséges esetet képvisel a 12 fős lakosságával); és maradt a többi település, 4. amelyek az előzőekben megnevezett egyik csoportba se voltak besorolhatóak. Az eszerinti csoportosítás alapján elkészített iskolai végzettséget mutató ábrán látható (28. ábra), hogy legmagasabb az iskolai végzettség a központi jelleggel bíró településeken, ahol az értéke átlagosan 24, legalacsonyabb, szinte fele annyi értékű, mint az előbbi csoportba tartozó falvakban, a nem központi és a romák által nagy arányban benépesített községekben, ahol csak 13 volt az index értéke. Azokban a nem központi településeken, ahol nincs cigány lakosság, az iskolai végzettség indexe majdnem eléri a központi települések szintjét (23,5), a maradék települések pedig a térségben mért átlaghoz közelítő értékkel bírnak (18,5).

Megkíséreltük kiszámítani a tisztított iskolázottsági értékeket, a legmagasabb iskolai végzettség szerint, a települések ez utóbbi használt csoportosításában (29. ábra). Az általános iskola 8 osztályát sem elvégzők esetében a 7 éves és idősebb népességgel, a szakmunkásképzővel rendelkezők esetében a 15 éves és idősebbekkel, az érettségivel rendelkezőknél a 20 éves és idősebbekkel, a felsőfokú végzettségűek esetében pedig a 25 éves és idősebbekkel tudtunk számolni, hiszen a korcsoport kategóriák ilyen bontásban állnak a rendelkezésünkre. Láthatjuk, a legnagyobb különbség az iskolai végzettség tekintetében a központi településeken élők iskolai végzettsége és azok a nem központi települések, ahol a romák nagyobb arányban élnek, esetében figyelhető meg. A központi jellegű településeken a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a férfiaknál közel 6%, míg azok a települések, amelyek nem bírnak központi jelleggel és a roma lakosság nagyobb arányban él, ott a felsőfokú végzettséget jelentő mutató értéke csak 1,5%, a nők esetében ez az aránypár: 7,8% - 2%. Az érettségizettek aránypárja a férfiak esetében: 11,3% - 5,7%, a nőknél: 13,2% - 6,25%, a szakmunkásképzőt végzettéké férfiaknál: 32,2% - 16,1%, a nőknél: 11,5% - 5,1%, mindig a központi jellegű települések javára (29. ábra).

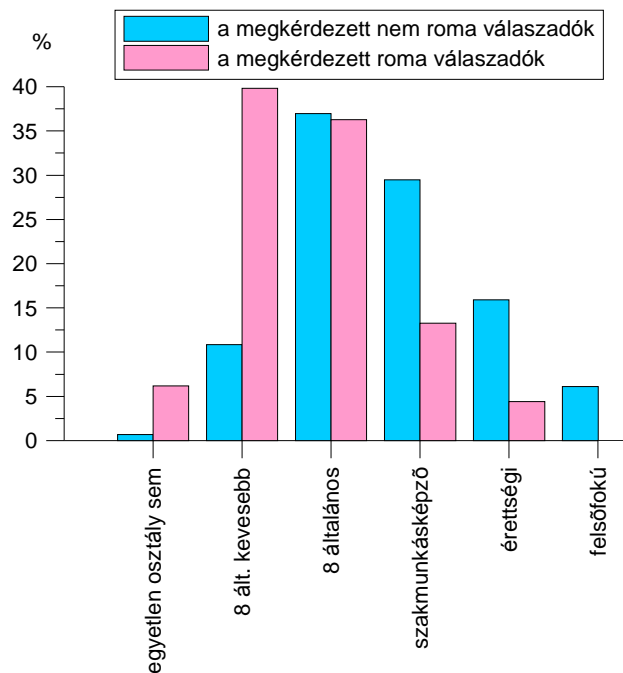

27-28. ábra Iskolai végzettség index a vizsgált térség településein, 2001

Mindezek alapján láthatjuk, hogy a vizsgált térségben lakók körében alacsony az iskolai végzettség szintje, de különösen a roma lakosság esetében rendkívül kedvezőtlen. Az empirikus vizsgálatunk eredménye is alátámasztotta a statisztikai adatok elemzése kapcsán tett feltevésünket, miszerint a cigány lakosság iskolai végzettsége alacsonyabb, mint az ott élő nem roma lakosok iskolai végzettsége (30. ábra). Látható, hogy az egyetlen osztályt sem végzettek között a roma válaszadók ötszörös, a 8 osztályt sem végzettek között pedig négyszeres túlsúlyban vannak (a megkérdezettek mindegyike elérte a 18 évet, vagy idősebb volt annál; a nem roma válaszadók átlagéletkora 51,21 év, míg a roma válaszadóké 37,43 év volt). A 8 általánost végzettek közel azonos arányban vannak, de már a szakmunkásképzőt végzettek aránya is jóval kevesebb a roma válaszadók körében, mint a nem romáknál, az ennél magasabb iskolai végzettségek esetében pedig még nagyobb eltérést tapasztalhatunk a cigány válaszadók hátrányára (30. ábra).

29. ábra Tisztított iskolázottság a vizsgált térségben, 2001

30. ábra A vizsgált térségben végzett kérdőíves felvételezés megkérdezettjeinek iskolai végzettsége az adott etnikai csoport százalékában

A vizsgált térség lakosságának gazdasági aktivitása

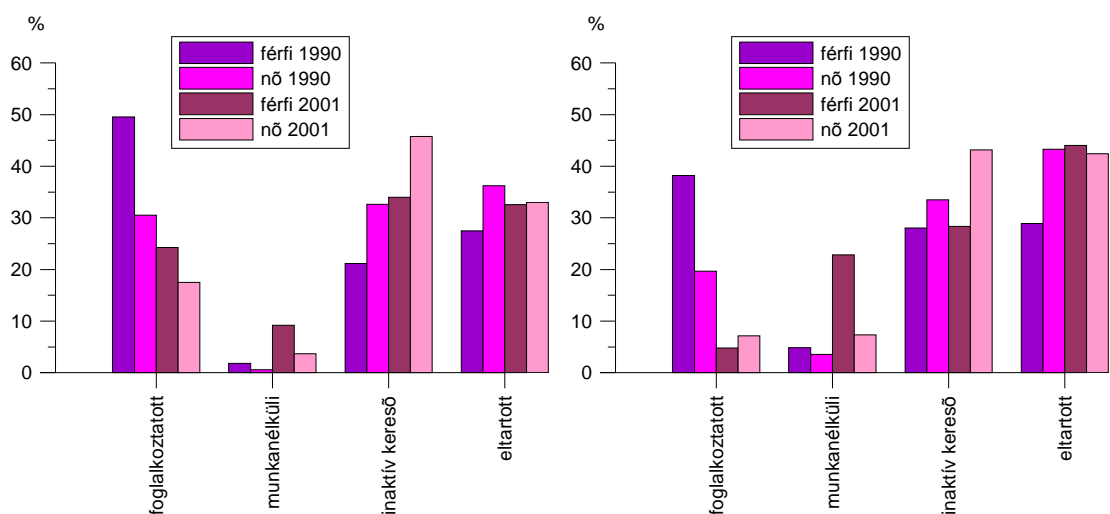
A népesség gazdasági aktivitása sok mindent elárul az adott teletületről. A munka meghatározó jelentőségű az emberek életében. A munkahely hiánya vagy többlete vándorlási folyamatokat indít el, amelynek aztán jelentős hatása van az érintett térségek társadalmi életére. Természetesen nem csak önmagában a munka, mint alapfunkció, válthat ki ilyen folyamatot, de magának a munkalehetőségnek, a munkának, nagyon kitüntetett szerepe van egy térség, település életében, sőt az egyén szempontjából is meghatározó jelentőségű. 1990-ig nem beszélhettünk munkanélküliségről, legalábbis adminisztratív módon nem igazán létezett. Maradunk a legutóbb használt csoportosításnál, mivel ez a központi és a nem központi jellegű településeket különválasztja, illetve a nem központi helyeken figyelembe veszi a magas roma lakosságot, akik, mint láttuk jóval alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint más csoportok, így ez feltételezhetően kedvezőtlenebbé teszi helyzetüket a munkaerő piacon. Először nézzük meg, mi az, ami általánosan elmondható a vizsgált falvak gazdasági aktivitásáról (31-34. ábra):

- A térség településein már 1990-ben megjelent a munkanélküliség, igaz akkor az 5%-ot sehol sem haladta meg. 2001-re az arány 10-20%-ra emelkedik. A nők esetében a munkanélküliség kisebb, többségük, ha nincs munkája, mint eltartott szerepel.
- 1990 óta a foglalkoztatottság rendkívüli módon csökkent mind a férfiak, mind a nők körében.
- Az előző folyamattal ellentétes módon változott az inaktív keresők aránya, azaz számuk jelentősen megnövekedett.
- A férfiak foglalkoztatottsága mind 1990-ben, mind 2001-ben nagyobb volt, mint az adott év női lakosainak foglalkoztatottsága, az inaktívak körében viszont az arányuk kisebb, a nőkéhez viszonyítva.

A négy településtípus esetében a következőket lehet elmondani (31-34. ábra):

A foglalkoztatottság 1990-ben közel azonos volt a férfiaknál (50% körüli), kivéve azokon a településeken, amelyek nem rendelkeznek központi jelleggel és magas volt a roma lakosság aránya 2001-ben. Ez utóbbiak esetében 10%-kal alacsonyabb volt a foglalkoztatottság aránya. A nők körében 1990-ben a központi jelleggel bíró, ill. ahol egyáltalán nem volt roma lakos, ott közel azonos foglalkoztatottsági ráta volt megfigyelhető (30% körüli), illetve a másik két településcsoport női foglalkoztatottsága is közel állt egymáshoz (20% körüli). 2001-re a foglalkoztatottság a legkedvezőbb helyzetben lévő községek körében is a felére esik vissza, a nők esetében (kivéve a központi jelleggel bíró

településeken) ez a csökkenési arány még nagyobb. A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő falvak, azok, ahol magas a roma lakosság aránya és nem is bírnak központi jelleggel, itt a foglalkoztatottak aránya 6%-os, ami azért is megdöbbentő, mert ezeknek a falvaknak a népessége nagyon fiatal, kevés az idős, igaz az aktív korban aluliak aránya viszont magas, de az aktív korban lévők közül is csak nagyon kevésnek van munkája. Ez további súlyos szociológiai, társadalmi problémákat jelent, amelyekre a dolgozat másik fejezetében még visszatérünk (ld. IV. és V. fejezet).

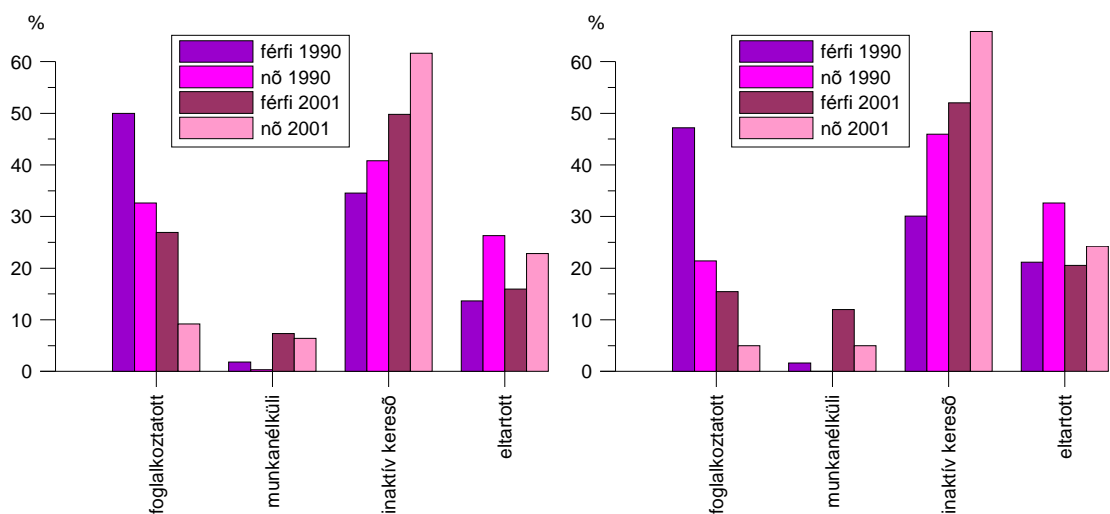

31-32. ábra Gazdasági aktivitás 1990-ben és 2001-ben a vizsgált térségben

A központi szerepkörrel rendelkező településeken

Azokon a településeken, ahol a

népességben belül magas a romák aránya

33-34. ábra Gazdasági aktivitás 1990-ben és 2001-ben a vizsgált térségben

Azokon a településeken, ahol nincs roma lakos

A vizsgálatba bevont többi településen

(kivéve Gagypáti)

Az előregedő népességű településeken (amelyek nem központi jellegűek és ahol nincsenek vagy csak kevesen vannak romák) az inaktív keresők aránya meghaladja az 50%-ot, a nők körében ez az arány 60% felett van. A fiatal népességű településeken is magas az inaktív aránya, ennek háttérében nem az idős korúak nagyszámú jelenléte áll, hanem a magas rokkant nyugdíjasok illetve a gyesen lévők aránya. Természetesen ezeken a településeken az eltartottak aránya is nagy 33-45% között mozog.

A foglalkoztatottak nagyon alacsony aránya jelenti a legnagyobb problémát a térségben. Amennyiben számukat az aktív munkaképes korúakhoz viszonyítjuk, akkor a férfiak körében 30-45% körül alakult a foglalkoztatottak aránya 2001-ben, kivéve azokat a nem központi jellegű településeket, ahol a roma lakosok aránya nagy, itt a foglalkoztatottság csak 10% volt. A nők foglalkoztatottsága a munkaképes korúakon belül 24% volt átlagosan, a legmagasabb (37%) a központi településeken volt. Ahol viszont a romák aránya jelentősebb a lakosságon belül, és nem beszélhetünk központi jellegű településről, ott csak 17% volt ennek a mutatónak az értéke. A munkanélküliségi ráta az aktív munkaképes korban lévő férfiak körében közel 50% volt ezeken a településeken, míg a központibb jellegűeken még mindig magasnak számít, de az előbbinél jóval alacsonyabb: 15% körül volt 2001-ben. A többi faluban a munkanélküliségi ráta 12-23% körül volt. A nőknél ugyanilyen vonatkozásban vizsgálva alacsonyabb munkanélküliségi mutatókat kaptunk, 8-20% közötti, és a nem romák ill. a romák által jobban lakott nem központi településeken az arány egyaránt magas volt. A férfiak között másfél, kétszer annyian voltak inaktív keresők, mint ahányan elérték a munkaképes kort, a nőknél ez az arány 1,2-1,7 körüli volt.

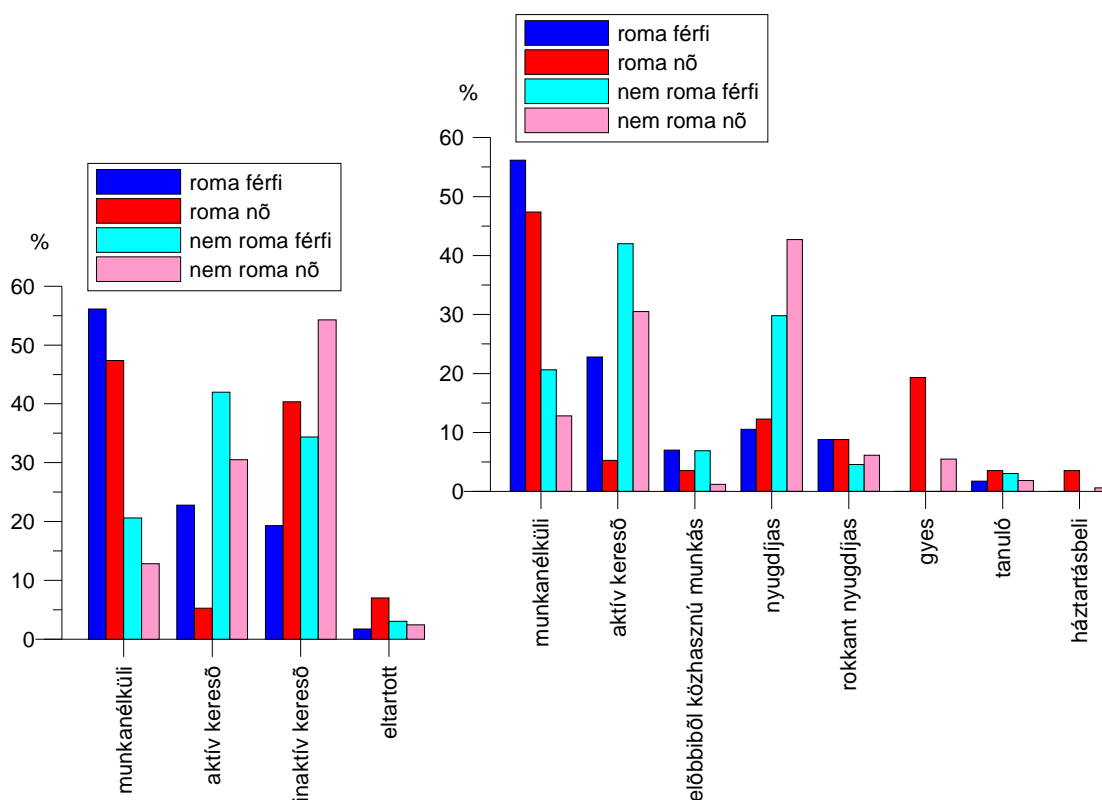
A statisztikai adatok alapján, mivel abból a településekre nézve kaphatunk adatokat, az egyes emberekre ezeket nem tudjuk vonatkoztatni, nem tudunk a romákra és nem romákra hiteles adatokat szolgáltatni. Bár módszerünk alapján végzett elemzések már sejtették, hogy a foglalkoztatottság tekintetében is kedvezőtlenebb helyzetben vannak a roma lakosok a nem romákkal szemben. Kérdőíves felvételezésünk ezt a feltételezést be is igazolta (35-36. ábra). A megkérdezett felnőtt korú roma férfiak 56%-a munkanélküli, míg ez az arány a nem roma férfiak esetében 20%-os. A megkérdezett felnőtt korú roma nők 47,4%-a, a nem roma nők 12,8%-a munkanélküli.

A felnőtt korú férfiaknál a romák esetében csak 23%-os a foglalkoztatottság, a nem roma férfiaknál ez az arány majdnem 42%. A nők körében a foglalkoztatottság 5,3% - 30,5%, a felnőtt korú, nem roma nők javára, azaz a cigány nők foglalkoztatottsága rendkívül alacsony mértékű. A közhasznú munkában a cigány és nem cigány férfiak körülbelül azonos arányban

vesznek részt (~7%), a nők alkalmazása a közhasznú munkában nagyon elenyésző arányt képvisel a foglalkoztatásban, különösen a nem roma nők esetében (3,5% - roma nőknél, 1,2% - nem roma nőknél). Azt is leolvashatjuk a 36. ábráról, hogy a roma nőknél az aktív keresők nagyobb hányada a közhasznú munkából szerzi jövedelmét, valószínűleg ennek hátterében a helyi munkahely hiánya szerepel és az, hogy a roma családokra jellemző magas teljes termékenységi ráta (hány gyermek jut egy szülőképes korú nőre élete során) miatt ők kevésbé képesek más településen munkát vállalni.

Az inaktív keresők aránya magasabb a nők körében, itt a nem cigány nők körében ez az arány meghaladja az 50%-ot (54,3%), illetve mind a férfiaknál, mind a nőknél az inaktív keresők aránya jóval nagyobb a nem romáknál, mint a roma származású megkérdezettekénél. Az inaktív keresők táborát felvételezésünkben a rokkant nyugdíjasok, a nyugdíjasok, ill. a gyeseen, gyeden lévő kismamák alkották. A nem roma nyugdíjasok háromszor annyian vannak a férfiaknál, és több mint háromszor annyian vannak a nőknél, mint a roma nyugdíjas férfiak, ill. nők. A rokkant nyugdíjasok esetében viszont a romák szerepelnek nagyobb arányban. Terepi munkánk során talákoztunk olyan esettel, amikor elmesélték, hogy az adott faluban sokan viszonylag fiatalon rokkant nyugdíjasok lettek, még a szocializmus időszakában, amikor kevésbé volt velük szemben szigorú a hatóság, amelyik megadta számukra a rokkant nyugdíjas státuszt, amit azóta sem vontak tőlük vissza, bár helyi adatközlőnk szerint többségük nem lenne rászorulva erre a státuszra. Ezek az emberek azonban nem tudnának állni munkába, ha visszavonnák tőlük a rokkantsági nyugdíjat, mert a környéken alig van valamilyen munkalehetőség. A megkérdezett roma nők közül közel 20%-os volt a gyeden vagy gyeseen lévő kismamák aránya, míg a nem roma nőknél ez az arány 5,5%-os volt.

Az eltartottak aránya mintánkban alacsony, mivel a legfiatalabb megkérdezett is elmúlt 18 éves. Így viszont valószínűsíthető, bár nem feltétlenül igaz, hogy a tanulói státuszban lévők felsőfokú intézmény hallgatói. Az arányuk nagyon kicsi, ez viszont utalhat a térségből a továbbtanuló diákok alacsony arányára. A megkérdezettek kis hányada volt háztartásbeli, csak a nőkre jellemző ez a státusz, és a romák esetében az arány magasabb, mint a nem romáknál (35-36. ábra).

35 -36. ábra A megkérdezettek gazdasági aktivitása a vizsgált térségben

Összehasonlítva felvételezésünk, illetve a statisztikai adatokat a korábbi adatokkal látható, hogy a rendszerváltás után különösen a cigányok helyzete romlott, hiszen „az 1971. évi országos cigánykutatás adatai szerint a munkaképes korú (15-59 éves) cigány férfiak 85 százaléka volt aktív kereső... a cigány nőknek – pedig – 30 százaléka... a hetvenes években növekedett a cigány nők foglalkoztatottsága: az évtized végén elérte az 50 százalékot, és ezen a szinten maradt a nyolcvanas évek végéig” (KEMÉNY I. - JANKY B. - LENGYEL G. 2004). A foglalkoztatottsági helyzet nagyon kedvezőtlen a térségben mindenki számára, de különösen a romák körében, ahol 100 munkaképes korban lévő közül csak körülbelül csak 10-en dolgoztak (Csenyétén 100 munkaképes korú férfi közül 2 dolgozott 2001-ben, a nőknél ez az arány 10 volt), és a munkaképes korúak körülbelül fele volt akkor munkanélküli.

Az aktív kereső megkérdezettek foglalkozási szerkezete a primer és a szekunder szektor viszonylatában éppen fordítottja az országos tendenciának, miszerint a mezőgazdaság, illetve a bányászat részesedése alacsonyabb, mint az iparé. A World Factbook adatai alapján 2003-ban Magyarországon az aktív keresőknek a mezőgazdaságban 5,5%-a, az iparban 32,1%-a, a szolgáltatásban 61,2%-a dolgozott. A térségben a primer és a terciér szektor jelentősége hangsúlyozottabb, mint országos átlag, az ipari szektor viszont jóval alatta van

annak (2. táblázat). Ennek háttérében az egész megyét súlyosan érintő nehézipari válság áll, amely ipari területet a könnyűipar vagy az elektronikai ipar nem váltott fel, hanem a feleslegesen maradt munkaerő gyakorlatilag vagy elvándorolt vagy mérhetetlen szegénységbe süllyedt, illetve kisebb hányaduk a terciér vagy a primer gazdasági szektorba keresett munkát.

2. táblázat A foglalkozási szerkezet a vizsgált térségben végzett empirikus felvételezés mintájában, 2006. július

		nemzetiség		összes
		magyar	cigány, roma	
Foglalkozási szerkezet	primer szektor	20,0%	25,0%	20,7%
	szekunder szektor	4,8%	12,5%	5,8%
	tercier szektor	75,2%	62,5%	73,6%

IV. Objektív életminőség vizsgálat II.

A jövedelem, a lakóház, földtulajdon és állattartás

A demográfiai struktúrából kiolvasható kedvezőtlen viszonyok már sejtetik, még mielőtt látogatást tennénk ezen a vidéken, hogy az itt élők jelentős része kisebb-nagyobb szegénységben élhet. Az empirikus vizsgálataink is ezt igazolták. Az életkörülmények, azaz az objektív életminőség vizsgálatát az alábbi változók mentén próbáljuk szemléltetni a vizsgált településeken:

egy főre eső jövedelem, szociális támogatásban részesülők aránya, a lakóház építési ideje, felújítási ideje, átlagos alapterülete, szobaszáma, a fűtésrendszere, a ház építőanyaga, a lakás felszereltsége és infrastrukturális ellátottsága, valamint a háztáji gazdálkodást vizsgálva a földtulajdon, az állattartás kérdésköreit néztük meg.

Jövedelem és szociális támogatás

Az itt élő családok egy főre eső jövedelme, ami magába foglalja a szociális támogatás összegét is, nagyon alacsony, a megkérdezettek 76,8%-nak kevesebb, mint 50.000 Ft havonta, átlagosan 32.478 Ft, a minimum 1.833 Ft, a maximum érték 200.000 Ft volt. Azonban a roma és a nem roma családok összehasonlításában a következőképpen alakulnak ezek az értékek: A *nem romák* körében az egy főre eső jövedelem: 37.668 Ft, minimum értéke 2.500 Ft, maximuma: 200.000 Ft, és a megkérdezettek 71%-nak volt kevesebb, mint 50.000 Ft havonta. A *romák körében* az egy főre eső jövedelem: 18.428 Ft volt, minimuma: 1.833 Ft, maximuma: 70.000 Ft, és a megkérdezettek 93%-nak volt kevesebb, mint 50.000 Ft.

Szociális támogatást a megkérdezettek 30%-a kap, a *nem roma válaszadók* 22%-a kapja méghozzá 90%-uk havi rendszerességgel, a *roma válaszadók* 50%-a kapja és ők mindnyájan havi rendszerességgel.

Ezek az adatok önmagukért beszélnek, megmutatván, hogy a térségben élő emberek valóban szegénységben élnek, de közöttük is még nagyobb szegénységben tengődnek a roma családok.

A lakóház (állaga, nagysága, építőanyaga és fűtési rendszere)

A témakört vizsgálva a térségben élő két fő etnikai csoport tekintetében azt figyelhattuk meg, hogy a roma és a nem roma családok házainak állagában nem

tapaszthatunk nagyobb eltéréseket, de még a nagyságukat tekintve sem. A fűtési rendszer egyik csoport esetében sem mondható modernnek, de itt már láthatóan kedvezőtlenebb helyzetben vannak a roma családok a magyarokéval szemben. Az alábbiakban összefoglaltuk a roma és a nem roma családok házáinak állagára, nagyságára, építőanyagára és fűtési rendszerére vonatkozó adatokat, amelyeket az empirikus vizsgálat eredményei alapján kaptunk.

A ház

A nem roma válaszadók körében:

Átlagos építési idő: 1949

Legöregebb ház: 1800-ban épült

Legfiatalabb ház: 2006-ban épült

Felújítva: 73%-a volt,

legrégebben felújított 1950-ben

legfrissebben felújított 2006-ban

Átlagos alapterület: 83 m²

Min: 30 m²

Max: 200 m²

Átlagos szobaszám: 2,6

Építőanyaga:

vályog, vert fal: 68%

tégla: 19%

Kő, szilikát: 13%

Fűtés rendszer:

Központi gáz: 3,7%

Gázkonvektor: 5,4%

Szén és fa kp-i: 15,9%

Szén és fa kályha: 75%

A roma válaszadók körében:

Átlagos építési idő: 1959

Legöregebb ház: 1856-ban épült

Legfiatalabb ház: 2004-ben épült

Felújítva: 73,5%-a volt,

legrégebben felújított 1960-ben

legfrissebben felújított 2006-ban

Átlagos alapterület: 75,2 m²

Min: 20 m²

Max: 200 m²

Átlagos szobaszám: 2,5

Építőanyaga:

vályog, vert fal: 68%

tégla: 23,2%

Kő, szilikát: 8,9%

Fűtés rendszer:

Központi gáz: 0%

Gázkonvektor: 1,8%

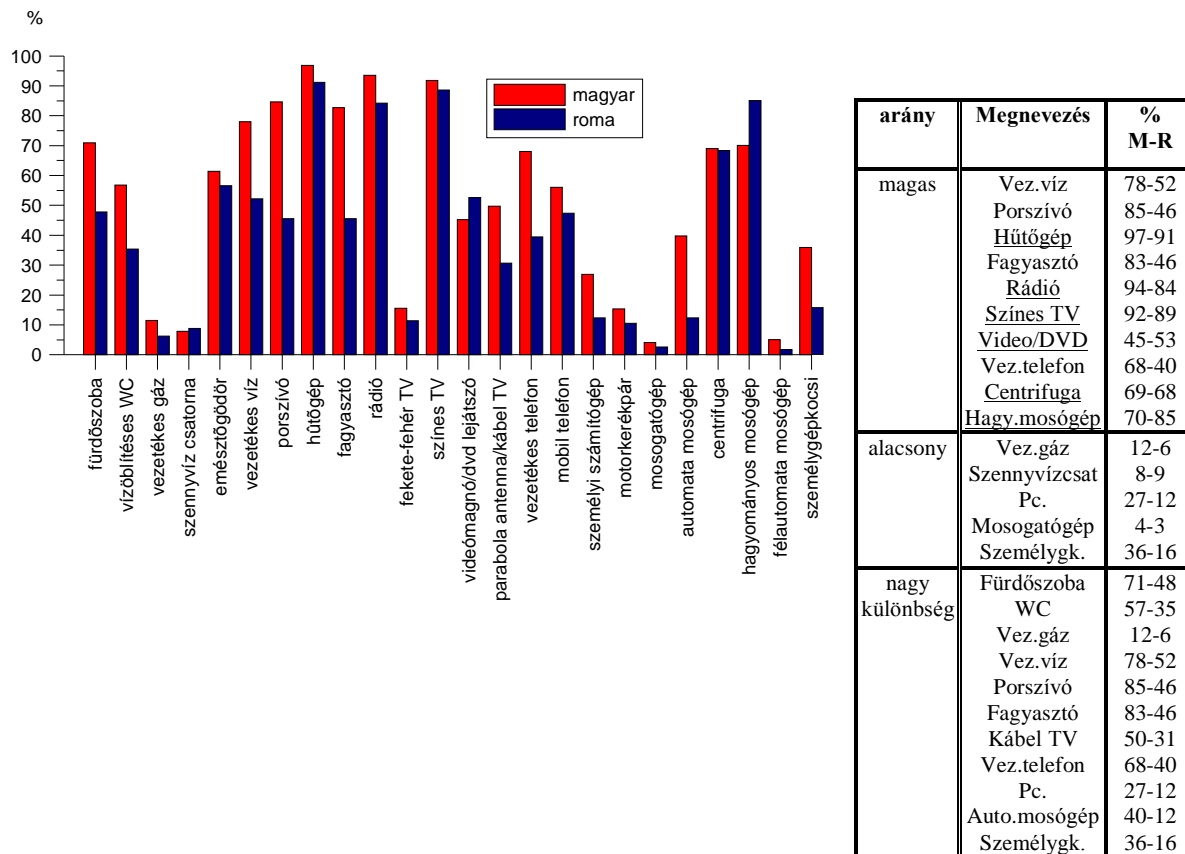
Szén és fa kp-i: 9,7%

Szén és fa kályha: 88,5%

Lakásfelszereltség

Az alábbi ábra, illetve táblázat (37. ábra, 3. táblázat) mutatja, hogy milyen a lakásfelszereltség, illetve a lakások kommunális infrastruktúrával való ellátottsága a térségben, a roma és a nem roma válaszadók körében.

Amivel a legtöbb család rendelkezik – függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma származású – az a következők: hűtőgép, rádió, színes TV és a legtöbb helyen megtalálható a hagyományos mosógép is. Ugyanakkor nagyon kevés háztartásban van személyi számítógép, mosogatógép, nem rendelkeznek szennyvízcsatorna rákötetéssel, vezetékes gázzal, sőt még a személygépkocsi tulajdonosok aránya is viszonylag alacsony. Vannak bizonyos dolgok, amelyek esetében nagy különbséget találunk a nem roma és a roma háztartások között, az előbbiek javára, mint pl. a fürdőszobával való ellátottság (a nem roma háztartások 71%-ának van, a roma családok csak 48%-a rendelkezik vele), vízellátásos WC (57%-35% az arány), vezetékes víz a lakásokban (78%-52%), vezetékes gáz (12%-6%), vezetékes telefon (68%-40%), automata mosógép (40%-12%). Ezek a mutatók is jelzik, hogy az itt élő emberek szegények, de különösen szegények közöttük a cigány lakosság.

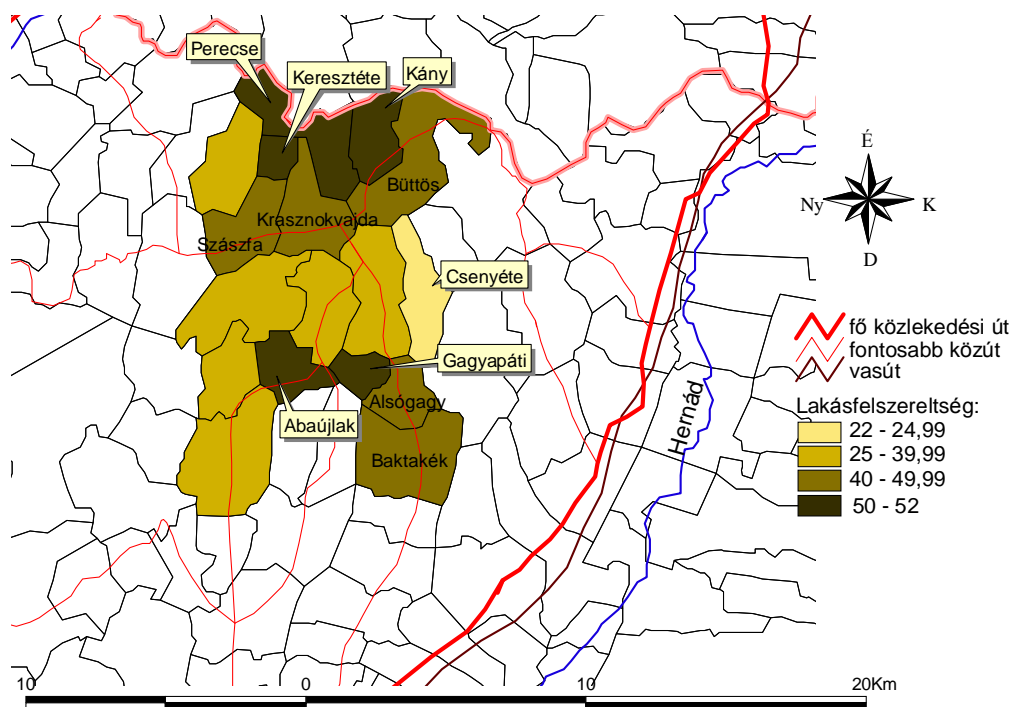

37. ábra, 3. táblázat Lakásfelszereltség a megkérdezettek körében a vizsgált térségben

M = magyar családok, R = roma családok

Megpróbáltunk egy mutatót szerkeszteni, amely segítségével össze lehet hasonlítani, hogy van-e településenként valami különbség a lakások ellátottsága, felszereltsége között. Az előbbiekben felsorolt különböző dolgokkal, ha valamelyik család

rendelkezett, akkor az az index számításakor 1, 2 vagy 3 értéket ért, aszerint, hogy mennyire találtuk költséges és fontos beruházásnak vagy beszerzésnek. Így pl. a rádió megléte 1, míg az automata mosógépé 2, a személygépkocsíé 3 pontot képviselt. Ezután összegeztük településenként az elért pontokat, azt osztottuk a településről vett minta elemszámával, majd 100-as skálára vittük át az értékeket, a könnyebb áttekintés végett. Így ideális esetben egy településen, ha minden megkérdezett háztartásban a fent nevezett dolgok mind előfordultak volna, akkor annak a településnek a lakásfelszereltségi indexe 100 lett volna. Az eredményünk a következő: azokban a falvakban a legmagasabb a lakásfelszereltségi mutató, amelyekben nincs roma lakos (kivétel Büttös, ahol nincsenek, ám a mutató értéke 43 – azaz 50 alatt maradt –, illetve Keresztéte, ahol kisebb arányban élnek cigány lakosok, de ahol a mutató értéke a térségben az egyik legmagasabb: 51,2). Ugyanakkor Csenyétén, ahol 2006-ban a roma lakosok aránya majdnem elérte a 100%-ot, ott a mutató értéke csak 22 (38. ábra). Ám azt is látni kell, hogy a lakásfelszereltség mértéke az egész térségben nagyon alacsony, a legkedvezőbb helyzetű települések indexeinek értéke is csak 50 és 52 között mozgott.

38. ábra Lakásfelszereltségi mutató a vizsgált térség településein

Saját földtulajdon és állattartás

A térségben hagyományosan fontos szerepe volt a háztáji gazdálkodásnak. A szocializmus időszakában, amikor az ötvenes években megindult a tervszerű iparosítás, és

ezeket a falvakat az akkori gazdaságpolitika keményen háttérbe szorította (HAJDÚ Z. 1992), természetesen a már korábban említett társadalmi válaszon, az elvándorláson túl, az ingázás adta a továbbélés lehetőségét. Így a paraszti családok férfitagjai eljártak a közeli, s távoli ipartelepekre, a nők pedig igyekeztek továbbvinni a gazdaságot, ha már csak kisebb mértékben is, de az önellátásra való törekvés valamilyen szintig fenn tudta tartani a család élelmiszer ellátását, de mindenképpen segítette azt. Ez aztán később, a 90-es évek után is segítheti a családok életminőségének javítását, ezért kerültek bele a vizsgálatunkba a földtulajdon és az állattartással kapcsolatos változók. Saját földtulajdonnal a nem romák körében is csak 27% rendelkezett, földet pedig csak 0,2%-uk bérelt. A saját földtulajdon nagyságáról az mondható el, hogy a tulajdonosok 96%-nak 15 ha vagy annál kisebb területű a földje, ebből 1,5 ha-nál kisebb földdel 27,5%-uk rendelkezik. A romák körében a megkérdezettek csak 2,6%-nak volt valamilyen földtulajdona, földet senki sem bérelt, és senkinek sem volt 1,5 ha-nál nagyobb területű földje.

A nem romák körében a megkérdezettek 66%-a tartott valamilyen állatot, míg a romáknál ez az arány csak 49% volt, az állattartásban a baromfi játssza az uralkodó szerepet mindkét csoport esetében.

Amennyiben ezeket az adatokat összevetjük a gazdasági aktivitás adataival, láthatjuk, hogy a roma családok nagyon kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetét nem ellensúlyozza a helyi, ha szűkösen is mondható, mezőgazdasági forrás kihasználása, még akkor sem, ha ennek a térségben hagyományai vannak és az ott élő nem roma lakosság még napjainkban is valamilyen mértékben, túl erősnek azért az sem mondható, megőrizte is.

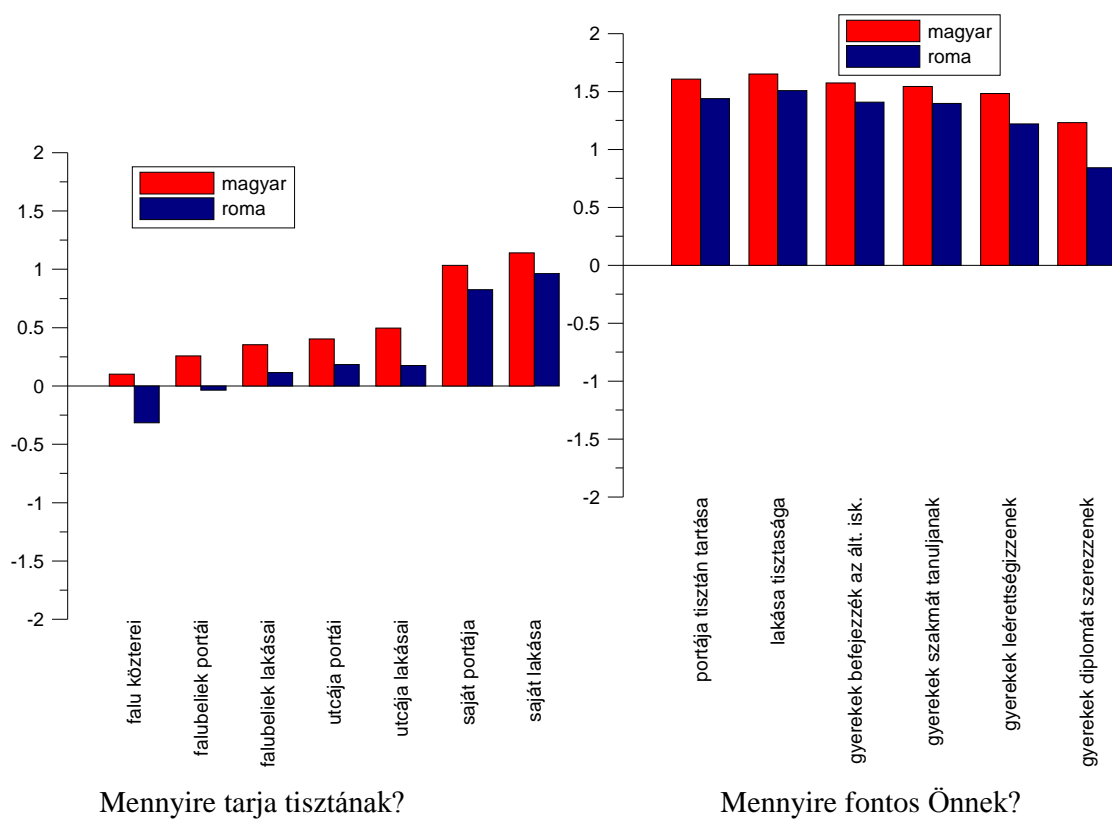
V. A vizsgált térség lakosságának szubjektív életminősége

A szociológiai kutatásokban nagy szerep jut az attitűdök vizsgálatának. A szubjektív életminőséget az ilyen jellegű változókkal lehet mérni. Újabban a társadalomföldrajzi vizsgálatokban is nőtt az attitűd mérésének a jelentősége. Ha veszünk egy példát, amikor amerikai kutatók azt vizsgálták, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy bizonyos csoportoknál magas a fiatalok terhesség aránya, és ez milyen összefüggésben van az ezekre a csoportokra jellemző szegénységgel, akkor láthatjuk, hogy valójában az attitűd vizsgálat segítette a kutatókat a megfelelő következtetésekre jutni (KELLY, M. P. F. 1998.). A fent említett példa azért is szorosan kapcsolódik ehhez a témakörhöz, mivel ez a kutatás is megpróbálja feltárni az ebben a térségben uralkodó és egyre nagyobb teret hódító szegénység jellemvonásait, okait és igyekszik bemutatni azt a társadalmat, amelyik itt próbál megmaradni, megélni.

A lakókörnyezet tisztaságával és a gyermekek tanulmányaival kapcsolatos attitűdök

Tendenciáiban azonos attitűdöt tapasztaltunk a roma és a magyar válaszadók körében arra vonatkozóan, hogy mennyire tartják tisztának környezetüket. Minél távolabb volt a megkérdezettől mind térben, és ezzel összhangban, mind felelősségben, a megnevezett objektum, annál kevésbé tartották tisztának. Így mindenki a saját lakását tartotta legtisztábbnak, de az adható legmagasabb értéktől egy teljes (a cigány családok válaszadói), ill. közel egy teljes (a nem roma családok válaszadói) ponttal kisebbet adtak (ötös skálát használtunk, ahol az értékelés során a negatív attitűdöket mínuszos értékekkel, a közömböst, közepest 0-val, míg a pozitív értékelést plusz számmal jelöltük). A roma válaszadók szerint a falu közterei és általában a falubeliek portái inkább piszkosak, míg közeledve a saját portájukhoz, házukhoz, a közvetlen környezetüket inkább tisztának vélik. A magyar válaszadók körében a teljes falukép inkább tiszta, de nem magas értékekkel, és hasonlóan egyre tisztábbnak vélik a közvetlen környezetüket (39. ábra). Az, hogy mennyire fontos környezetük tisztasága, annak jelentősége már sokkal határozottabban jelenik meg mindkét válaszadói körben, de a romák esetében mindig egy kicsit kevésbé fontos ez, bár nagyon minimális különbséggel (40. ábra). Természetesen önmagában ezekből az eredményekből nem következtethetünk semmilyen olyan kézzel fogható attitűdbeli különbségre, amely indokolná az elhanyagolt porták mögötti társadalmi háttérrel. Ezeket a vizsgálatokat ki lehetne

egészíteni olyan interjúkkal, amelyek azokat a kérdéseket teszik fel, pl. hogy hány órát tölt hetente környezetének tisztán tartásával, mikor nevezi egyáltalán tisztának portáját vagy lakását, és a többi. Tapasztalataink azt mutatták, hogy azokban a falvakban volt legelhanyagoltabb az utcakép, ahol legnagyobb volt a munkanélküliség és a szegénység, de természetesen ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül minden nagyon szegény család portája és lakása elhanyagolt ill. fordítva sem igaz, hogy minden jobb módú közvetlen környezete rendezett. Mindenesre az elgondolkodtató, hogy a romák körében nagyobb az elégedetlenség a falu köztéréinek ill. a falubeliek portáinak tisztaságát tekintve, mint az ott lakó magyaroké.

39-40. ábra Attitűdök a vizsgált térségben a roma és a magyar válaszadók körében

A szakemberek írásaikban felhívják a figyelmet arra, hogy az alacsonyabb végzettségűeknek kisebb az esélye a munkaerőpiacon (ROSEN, S. 1998; KEMÉNY I. – JANKY B. – LENGYEL G. 2004; FORRAY R. K. 2000; G. FEKETE É. 2005; és mások), ezért a továbbtanulás kérdése fontos a fiatalok jövője és boldogulása szempontjából. Korábbi, statisztikai adatokon alapuló elemzéseink azt mutatták, hogy a vizsgált térség helyi társadalma az átlagtól alacsonyabb iskolai végzettséggel bír, de közülük is a gyakorlatilag gettóvá vált ill. való falvakban élő cigány lakosok, akik itt már többségben élnek, iskolai végzettsége rendkívül

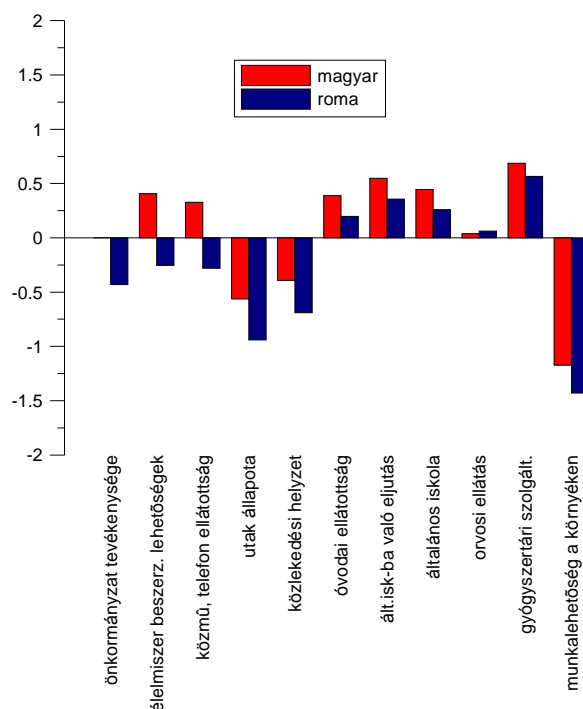
alacsony (MOLNÁR J. 2007.). A tanulást támogató attitűdök esetében ismét azt látjuk, hogy annak alakulásának tendenciájában nincs jelentős különbség a romák és nem romák között (40. ábra), bár a felsőfokú végzettség megszerzését már nagyobb különbséggel tartják kevésbé fontosnak a cigány válaszadók, mint a magyarok. Ugyanakkor jól látszik, hogy mindkét csoportnál az iskolai végzettség magasabb elérése már egyre kevésbé lesz fontos. Személyes interjúk alkalmával azt is elmondták, hogy az se talál itt a térségben jobban munkát, akinek magasabb iskolai végzettsége van, igaz azt is hozzá kell tenni, hogy azok inkább éppen ez okból elmennek, azaz el tudnak menni, s nagyobb esélyük van, hogy kikerüljenek a nyomorból.

Elégedettség

A települések kiskereskedelmi, oktatási, egészségügyi szolgáltatásokkal való ellátottsága a vizsgált településeken szintén nagyon kedvezőtlen. Az ott élő roma lakosok a helyzetet valamivel rosszabbnak ítélik meg, mint a nem romák, de mindkét csoport elégedetlen az elérhető szolgáltatásokkal. Legrosszabb a helyzet a közlekedési feltételek tekintetében, de nincsenek nagyon pozitív vélemények az élelmiszer-beszerzési lehetőségek, a közmű, és a telefon ellátottság, valamint az orvosi ellátás kapcsán sem (35. ábra). A gyógyszerári szolgáltatással a leelégedettebbek, de ennek pontértéke sem éri el az elégedettségi küszöböt (ez 1 pontérték lenne). Összességében a romák körében tapasztalható nagyobb elégedetlenség, és a kedvezőtlen vélemények háttérében az is állhat, hogy esetükben a gépkocsival rendelkező családok aránya csak 16%, míg a nem romák esetében ez az arány 36%. Így a cigány családok a távolabb, más településeken lévő szolgáltatásokat nem tudják igénybe venni, a közlekedési feltételek pedig nem olyan kedvezőek, hogy könnyen elérhetővé válhatnának ezek a szolgáltatások. Ugyanakkor az is látható, hogy környékbeli munkalehetőségek sincsenek igazán, így ez már önmagában nehezíti az itt élő emberek számára a különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférést, hiszen nincs meg a megfelelő jövedelmük hozzá. Az önkormányzat szerepét a kialakult helyzetben inkább a cigány lakosok értékelik negatívan, de összességében sem elégedettek az itt élők a helyi faluvezetők munkájával (41. ábra).

Az itt lakók inkább szeretnek itt élni, mint sem, de lelkesedésük nem túláradó, egy olyan ötfokozatú skálán, ahol a legmagasabb érték 2, a legalacsonyabb pedig -2, ahol a pozitív szám a pozitív, a negatív szám a negatív attitűdöt mutatja, a nem roma válaszadók 0,7-es értékkel, a roma válaszadók pedig 0,6-es értékkel fejezték ki átlagosan a térséghez való érzelmi ragaszkodásukat.

A munkahelytel való elégedettségről, azok körében, akiknek van munkájuk, viszonylag kedvező képet alkothatunk ami a nem roma válaszadókat illeti, mivel közülük több, mint 75% elégedett a munkahelyével (76,7%), ebből viszont csak 11,1% volt nagyon elégedett. A roma válaszadók esetében már csak 60%-os volt az elégedettség, amiből 13,3% volt nagyon elégedett. A roma válaszadók körében nagyobb volt az elégedetlenség (33,3%), mint a nem romák esetében (21,1%), a se nem elégedett sem nem elégedetlenek táborába mindkét csoportnál viszonylag csak kis százalékos arány volt megfigyelhető.

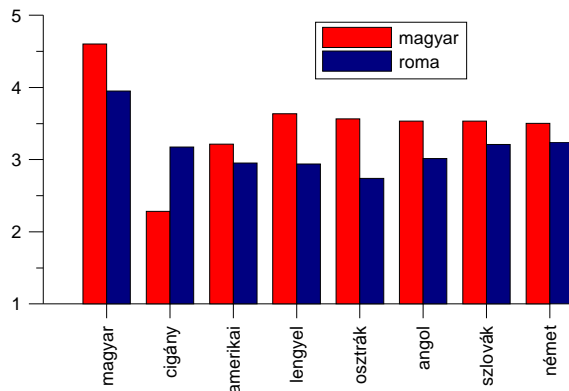

41. ábra Attitűdök a vizsgált térségben a roma és a magyar válaszadók körében
Mennyire elégedett az alábbiakkal?

Etnikai preferencia és más etnikai csoporttal szemben érzett feszültség

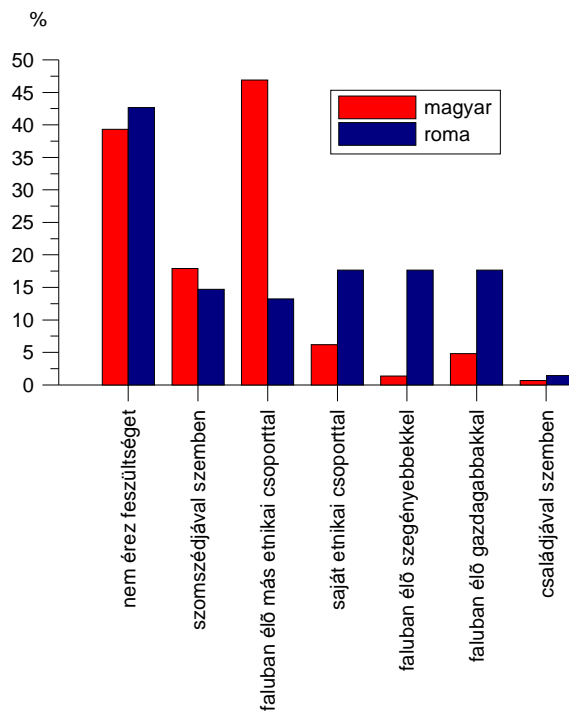
Az eddig bemutatott attitűdök is mutatják, hogy találunk különbséget a cigány és nem cigány lakosok beállítódásai között. Fontos kérdés ebben a térségben, hogy a romák és nem romák között van-e valamilyen ellentét, hiszen ez alapja lehet annak, hogy mennyire tudnak együtt tevékenykedni saját falujuk jövőjéért, számíthatnak-e egymásra, tudnak-e együtt dolgozni, élni? Első körben azt nézzük meg, hogy az etnikai preferencia vizsgálat eredményei mit mutatnak. A 42-es ábrán láthatjuk, hogy ötös skálán vizsgálva azt, hogy az egyes válaszadók mennyire találják szimpatikusnak az említett különböző népcsoportokat, az alábbi eredményeket kaptuk: A roma lakosok önértékelése sokkal rosszabb, mint a magyaroké, több,

mint egy pontértékkel tartják magukat kevésbé jónak, mint a magyarok saját magukat. A romák szemszögéből a magyarokról kialakított vélemény pozitívabb, mint, ahogyan saját magukat értékelik (42. ábra). A helyi nem roma lakosok viszont kevésbé vannak jó véleménnyel a velük ott élő cigányokról.

42. ábra Etnikai preferencia értékek a térségben, a roma és a nem roma válaszadók körében

Pontosabb, konkrétabb választ kerestünk, arra a kérdésre, hogy e mögött a kedvezőtlen szimpátia mögött valóban áll-e valamilyen feszültség a két csoport (romák és nem romák) között. A vizsgált térség megkérdezettjeinek kevesebb, mint fele az, aki semmilyen feszültséget nem érez más csoporttal vagy csoportokkal szemben (43. ábra).

43. ábra Attitűdök a vizsgált térségben a roma és a magyar válaszadók körében

Mely csoporttal szemben érez feszültséget, van konfliktusa?

A nem roma válaszadóknak közel fele viszont egyértelműen kinyilvánította, hogy ellenérzései vannak a faluban élő más etnikai csoporttal szemben, és ez csakis a roma csoporttal szembeni feszültségérzet lehet, mivel nincs rajtuk kívül más etnikai kisebbség (ez egyes falvakban már többséget jelent). Ugyanerre a kérdésre a cigány megkérdezettek jóval kisebb arányban jelölték be azt, hogy ellenézés lenne bennük a nem roma lakosok felé. Érdekes azonban, hogy a saját etnikai csoportjukon belül azonban ez a feszültség magasabb, a megkérdezett romák közel 20%-ának vannak konfliktusai a faluban élő más romákkal szemben, illetve ugyanilyen arányban éreznek feszültséget a faluban élő szegényekkel, illetve gazdagokkal szemben is. Ez az eredmény mutatja azt a létező ellentétet, ami e társadalmakban a romák és nem romák között húzódik, illetve a cigány közösségeken belül létezik. Vizsgálataink alapján elmondható, hogy az ellenézés háttérében az egyenlődségnek nagy szerepe lehet, de erre a jelenségre hívja fel munkájában a figyelmet Szelényi és Ladányi is (LADÁNYI J. - SZELÉNYI I. 2004). Éppen ez a belső ellentét is oka annak, hogy nehezen kezelhető a probléma. Bármilyen kezdeményezésnek útjában áll ez a szemlélet, amelyik megmérgezi a saját közösségüket is. Ez azért is negatív, mert a paraszti közösség értékeihez, kultúrájához való alkalmazkodás útját választó társaikat kiközösítik és nem tekintik őket példának, arra vonatkozóan, hogy megpróbálhatnának ők is azon az úton járni.

Összegzés

A térség népességéről összefoglalva a következőket mondhatjuk el:

A népességszám alakulása tekintetében 1990 után a települések egy jó részén megváltozik a korábbi fogyó tendencia, lelassul a lakosságszám csökkenése, illetve növekedésnek indul. Ennek háttérében a romák beköltözése, illetve a településeken belül a roma lakosság megnövekedése áll, akiknek a magyar átlagtól eltérő termékenységi szokásaik megfiatalítják a települések korszerkezetét. Így ezekben a falvakban a korstruktúra kedvező, míg a továbbra is fogyó népességű falvakban nagyon magas az idős-, és nagyon alacsony a fiatalok aránya.

Az iskolai végzettség általánosan alacsony, de különösen az a romák körében. Kevés a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, de még az érettségivel rendelkezők aránya is messze elmarad az országos átlagtól. Ezek a jellemzők még inkább gyengítik a romák munkaerő-piaci helyzetét.

A gazdasági aktivitás mutatja talán a legszomorúbb képet. Rendkívül kevés a munkahely a környéken, ami van, azok nagy részének jövedelmezősége csak minimál bért jelent a foglalkoztatott számára. Így sokan azért nem vállalnak munkát, mert a munkába járás költségeivel kisebb nettó jövedelemhez jutnak, mint amennyit a szociális segélyekkel elérhetnek. Ez a problémakör felveti a jelenlegi szociális támogatási rendszer felülvizsgálatát és átdolgozását. Mindezek eredményeképpen a foglalkoztatottság nagyon alacsony, ez még akkor is így van, ha az arányukat a munkaképes korúakhoz viszonyítjuk, és nem számolunk a nagy számú időssel, illetve a helyenként nagy arányú gyermekkorúval. A munkanélküliség is igen magas mértékű az egész térségben. Ennek az állapotnak a tartóssága mérhetetlen szegénységet eredményez, aki csak teheti, elhagyja ezt a térséget, hátrahagyva az egyre szegényebb és szegényebb rétegeket, akiknek nincs lehetőségük ebből a helyzetből kiemelkedni.

Vizsgálatunk azt mutatta, hogy a térség mind földrajzilag, mint társadalmilag periférikus helyzetben van. A földrajzi elszigeteltséget a térség közlekedés-földrajzi helyzetének kedvezőtlen volta adja, amit tetéz a szegénység miatti kicsiny gépkocsiállomány és a kedvezőtlen tömegközlekedés. A nagyobb gond a társadalmi-gazdasági elmaradottság.

A látszólag kedvező demográfiai fordulat mögött a szegénység erőteljesebb elmélyülése és térbeli növekedése húzódik meg. A lakosság munkanélkülisége megrendítő

egy falvakban (pl. Csenyétén a munkaképes korú férfiak 98%-a munkanélküli!), ehhez társul az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők magas aránya.

A nyomort mutatja az egy főre eső jövedelem alacsony értéke, amely különösen a roma családok esetében megdöbbentően kevés, a szociális támogatással együtt is a roma családok 93%-ban az egy főre eső havi jövedelem nem haladja meg az 50.000 Ft-ot.

A lakásfelszereltségi mutató értéke is a szegénységre utal, ahol 100-as maximum érték viszonylatában a legkedvezőbb helyzetben lévő falvak is csak az 50-52-es pontértéket érték el, de a települések majdnem fele csak 40 alatti értékkel bír.

A szolgáltatások terén is kedvezőtlen a helyzet, sokszor az alapvető ellátás is csak nagyon alacsony ellátottsági szinten biztosított.

Határozott különbség van a roma és a nem roma lakosok életminőségében, mind az objektív és mind a szubjektív életminőséget feltáró változók tekintetében, s minden esetben ez a különbség a nem roma lakosok javára értendő.

Fontos eredmény továbbá az is, hogy a romák önértékelése kedvezőtlen, kevésbé tartják saját magukat pozitívnak, mint a magyarokat, ugyanakkor a magyarok részéről határozott a negatív megítélése a cigányságnak. A roma közösségeken belül kisebb-nagyobb ellentét figyelhető meg, amelynek egyik oka valószínűleg az egyenlősdi, ami szétfeszíti közösségeiket és egyik gátja felemelkedésüknek. Ezt egyik interjúalanyom így fogalmazta meg, amikor azt kérdeztem tőle, hogy:

„-Mi történt a cigányokkal, miért nem tartanak össze.?”

-Büszkeség. Nem tudom, hogy voltatok-e az úgynevezett soron, ahol új házak vannak. Na ott mindenki rokon. Ha ott is, ha bemész, egy-két embernél, ahhoz képest, hogy munkanélküliség van, és meglátod a házukat belülről, akkor azt mondod, hogy le a kalappal. De van egy-két ház a végén, nem kell bemenni, csak meglátod kívülről. És rokonok, testvérek. És ő lenézi azt, aki rendben tartja a portáját. Meg, hogy milyen gizda, mert ő vett egy mondjuk rá egy asztalt.”

A roma lakosok esetében tehát az egymás iránti ellenszenv a meghatározó, amely leginkább a vagyoni különbségen alapszik.

A térségben végzett személyes terepbejárásaink során azt tapasztalhattuk, hogy már több generáción keresztül munka nélkül élő romákra és nem romákra morálisan is nagyon hátrányosan hat a munkanélküliség, a szociális támogatási rendszer nem ösztönzi és nem segíti őket, helyzetükön gyakorlatilag saját erőből, de még segítséggel sem képesek változtatni, ezért a korábbiaknál jóval átfogóbb, meggondoltabb, szakmailag sokkal megalapozottabb programra van szükség. Fontos az is, hogy ezek a programok, amelyek

segíteni próbálnak ezeknek a csoportoknak, figyelembe vegyék azokat a kulturális, közösségi sajátosságokat, amelyek ma jellemzik a cigányságot, a roma közösségeket. Ennek mellőzése gyakorlatilag előre vetíti a program bukását, eredménytelenségét.

Irodalom

- APRÓ A. Z. 2000: Cigányok foglalkoztatása – esélyek és lehetőségek a munkaerőpiacon In: Forray R. K. (szerk.) Romológia – Ciganológia. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2000. pp. 279-300.
- BARTA GY. - BELUSZKY P. - BERÉNYI I. 1975: A hátrányos helyzetű területek vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében – Földrajzi Értesítő XXIV. évf. 3. füzet, pp. 299-390.
- BARTA GY. 1975: Mikrogeográfiai vizsgálat egy észak-borsodi faluban (Trizs) – Földrajzi Értesítő XXIV. évf. 3. füzet, pp. 391-416.
- BELUSZKY P. 1977: Krasznokvajda - egy alsófokú központ (?) gondjai a Cserháton – Földrajzi Értesítő XXVI. évf. 1977. 3-4. füzet, pp. 349-386.
- BELUSZKY P. 1979: Falvak az Aggteleki Karszton – In: Viga Gy. (szerk.) Néprajzi Tájékoztatók. Miskolc, pp. 20-45.
- BERÉNYI I. 1992: Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései – Földrajzi Tanulmányok, 22. Akadémiai Kiadó, Budapest, 165p.
- BIRG, H. 2005: A világ népessége. Dinamikus növekedés és lefelkötő csapdák – Corvina Kiadó, Budapest, 150p.
- CSALOG ZS. 1993 A cigányság a magyar munkaerőpiacon. Szociológiai Szemle 1993. 1.szám
- CSILLEI B. 2000: A hátrányos helyzetű cigány fiatalok esélyei a szakképzésben. In: Forray R. K. (szerk.) Romológia – Ciganológia. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2000. pp. 301-314.
- CSITE A. 1997: Vidékfejlesztési megközelítések Magyarországon 1970-1996: Az új regionális politika. Szociológiai Szemle 1997. 1.szám
- DÖVÉNYI Z. – KERTÉSZ Á. – MEZŐSI G. 1989: Az ipartelepítés lehetőségeinek foglalkozási feltételei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében – Földrajzi Értesítő XXXVIII. évf. 1-2. füzet, pp. 123-136.
- DÖVÉNYI Z. - TOLNAI GY. 1991: A falusi munkanélküliség néhány kérdése Magyarországon – Juss 2, pp. 105-109.
- ÉGER GY. 1996a: Régió és periféria – Magyarságkutatás 1995-96, Budapest, pp. 237-246.
- ÉGER GY. 1996b: Gyepű vagy periféria? Néhány közép-európai határ menti térség hosszú távú demográfiai iránya – Iskolakultúra, szeptember, pp. 34-37.

- ÉGER GY. 1996c: Kettős tükörben. Etnikai preferenciák néhány közép-európai határtérségben – Pro Minoritate V. évf. 3. szám, pp.95-106.
- EKÉNÉ ZAMÁRDI I. 1995: A migráció és nemzetközi kutatása. Közlemények a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből No. 207. Acta Geographica Debrecina 1994/95, pp. 293-312.
- ENYEDI GY. 1980: Falvaink sorsa – Magvető, Budapest, 185p.
- ENYEDI GY. 1983: Földrajz és társadalom – Magvető, Budapest, 493 p.
- ENYEDI GY. 1991: Fordulópont előtt a magyar falu – In: Kovács T. (szerk.) Válság és Kiút. Falukonferencia, pp. 10-17.
- FEKETE Zs. 2006. Életminőség. Konceptiók, definíciók, kutatási irányok. In: Utasi Á. (szerk) A szubjektív életminőség forrásai. Biztonság és kapcsolatok. MTA politikai Tudományok Intézete, Budapest, pp.277-309.
- FORRAY R. K. – HEGEDŰS T. A. 2000: Tradicionális családi nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben. In: Forray R. K. (szerk.) Romológia – Ciganológia. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2000. pp.261-278.
- G. FEKETE É. 1991: Dinamikus, depressziós és stagnáló területek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1869-1987 között – Földrajzi Értesítő XL. évf. 3-4. füzet, pp. 317-332.
- G. FEKETE É. 2005: Cigányok a Cserehát – Hernád – Bódva vidékén. Tájegységi elemzés. In: Baranyi B. (szerk.) Roma szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai – nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 132 p.
- GYUKITS GY. 1999: A romák egészségügyi ellátásának szociális háttere Budapest. http://www.romacentrum.hu/egeszseg/eu_tanulmany1.html
- GYUKITS GY. 2003: Gyermekvállalás a nagyvárosi szegénynegyedben élő fiatalkorú roma nők körében. Szociológiai Szemle. 2003. 2.szám
- HAJDÚ Z. 1992: Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az államszocializmus időszakában. – Földrajzi Közlemények XL. kötet, 1-2. szám, pp. 29-37.
- HAVASI É. 2002 Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. Szociológiai Szemle, 2002. 4.szám
- HOÓZ I. 1992: A határmenti települések elnéptelenedése – Statisztikai Szemle, december, pp. 1005-1017.

- KELLY, M. P. F 1998: Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás szociológiájára. In: Lengyel Gy.- Szántó Z. (szerk.) Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. 1998. Aula Kiadó Kft. pp. 239-280
- KEMÉNY I. - JANKY B. – LENGYEL G. 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Budapest, 2004. 192p.
- KEMÉNY I. JANKY B. LENGYEL G. 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai – nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 192 p.
- KEMÉNYFI R. 1998: A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza – Gömör Néprajza L. Debrecen, 294 p.
- KERESZTES I. 2004: A cigányság helyzete a XXI. Század elején Magyarországon, a tornanádaskai romák példáján. Diplomaterv, Miskolci Egyetem Társadalomföldrajz Tanszék
- KOCSIS K. 1998: Telepítések és az etnikai térszerkezet a Kárpát-medence határvidékein (1944-1950) – In: Illés S. – Tóth P. P. (szerk.) Migráció, Tanulmánygyűjtemény I. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, pp. 123-146.
- LACKÓ L. 1975: Magyarország elmaradott területei (Egy kutatás eredményei és tapasztalatai) – Földrajzi Értesítő XXIV. évf. 3. füzet, pp. 243-269.
- LADÁNYI J. – SZELÉNYI I. 2002: Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. Szociológiai Szemle. 2002. 4.szám
- LADÁNYI J. - SZELÉNYI I. 2004: A kirekesztettség változó formái. Napvilág Kiadó, Budapest, 190 p.
- LOSONCZI Á. 1989: Ártó-védő társadalom. Ahogy a társadalom betegít és gyógyít. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- MOLNÁR J. - MAROZSÁK P. - LOBODA Z. 1999: Does it connect or separate? Cross – border links beetwen SE Slovakia and NE Hungary – 2nd International Conference of PhD student University of Miskolc, Hungary 8-14 August, Section Proceedings Natural Sciences, pp. 39-47.
- MOLNÁR J. 2000: Társadalomföldrajzi vizsgálatok Magyarország és Szlovákia Sajó és Hernád közötti határtérségében. Pécsi Tudományegyetem.
- MOLNÁR J. 2003: Egy rurális térség elnéptelenedésének története a Sajó és a Hernád által közrezárt határvidék magyarországi oldalán (népeségtudományi változások a XX. század során) - Földrajz, a Miskolci Egyetem Közleménye, "A" sorozat, Bányászat, 64. kötet, Miskolc, Egyetemi Kiadó, pp. 253-275.

- MOLNÁR J. 2004: Emotions, population and ethnicity on three borderlands (A comparison study of Slovakian-Hungarian, Ukrainian-Hungarian and the Austrian-Hungarian borderlands based on selected pilot areas) Borders and Emotions Conference in Belfast 27th-28th May, 2004
- MOLNÁR J. 2007: Elszegényedett, elszigetelődött aprófalvak gondjai. A népesség és a társadalom jellemzői 17 észak-csereháti falu vizsgálatában. Településföldrajzi Konferencia 2006, Szombathely, október 19-20. megjelenés alatt
- NEMÉNYI M. 2000: Az egészségre ható tényezők strukturális, etnikai és kulturális összefüggései – bevezetés In: Forray R. K. (szerk.) Romológia – Ciganológia. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2000. pp. 43-52.
- NEMES G. - HEILIG B. 1996: Önellátás és árutermelés. Mezőgazdasági kistermelők egy észak-magyarországi faluban. Szociológiai Szemle 1996. 3.szám
- OLÁH S. 1997: Láthatatlan elszegényedés. Szociológiai Szemle. 1997. 1.szám
- ROSEN, S. 1998: Emberi tőke. In: Lengyel Gy.- Szántó Z. (szerk.) Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. 1998. Aula Kiadó Kft. pp. 71-100
- SIMONYI Á. 2002: Családok peremhelyzetben városban és falun. Szociológiai Szemle. 2002. 4.szám
- SÜLI-ZAKAR I. 1987: Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistelepüléseinek társadalomföldrajzi viszonyai – Borsodi Szemle XXXII. 1. pp. 41-50.
- SÜLI-ZAKAR I. 1991: Határmenti falusi térségek társadalomföldrajzi problémái ÉK-Magyarországon – Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből, No. 175. Debrecen, pp. 231-244.
- SZALAI J. 2002: A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. Szociológiai Szemle, 2002. 4.szám
- TINER T. 1983: Borsod - Abaúj - Zemplén megye falvainak személyközlekedési helyzete és fejlesztésének lehetőségei. Földrajzi Értesítő XXXII. évf. 2. füzet, pp. 217-239.
- TÓTH J. - CSATÁRI B. 1983: Az Alföld határ menti területeinek vizsgálata – Területi Kutatások 6, pp. 78-92.
- TÓTH J. 1996: A regionális fejlődés kezdetei és mai problémái a Kárpát-medencében – In: Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határon innen-határon túl. Szeged, pp. 27-47.

Mellékletek

Kérdőív.....	53
Interjúk.....	61
Képek.....	73

Észak-Cserhát kérdőív

Az adatszolgáltatás nem kötelező!

Nevet felírni nem kell!

Település:.....

1. Az adatszolgáltató neme:

2-nő

1-férfi

2. Az adatszolgáltató családi állapota:

1-nőtlen, hajadon

3-özvegy

2-házass

4-elvált

3. Születési éve: .....

4. Legmagasabb iskolai végzettsége:

0-nem járt iskolába

3-szaktanulmányképző v. szakiskola

1-általános 8 osztályánál kevesebb

4-középiskola

2-általános 8 osztály

5-főiskola, egyetem

5. Szakképzettsége:

0-szakképzetlen fizikai (segédmunkás)

3-szellemi dolgozó, középfokú szakember

1-betanított fizikai

4-vezető értelmiségi

2-szakképzett fizikai

5-egyéb:.....

6. Állandó munkahelye:

0-munkanélküli

7-pénzügyi tevékenység

1-bányászat

8-közigazgatás

2-ipar, építőipar

9-oktatás

3-mezőgazdaság

10-egészségügy

4-kereskedelem

11-gyes

5-vendéglátás

12-háztartásbeli

6-szállítás, posta, raktározás

13-nyugdíjas

14-egyéb:.....

7. Ha nem dolgozik ill. háztartásbeli, mi az oka annak, hogy nem vállal kereső foglalkozást?

1-munkanélküli

2-a gyermeknevelés, a háztartásvezetése miatt

3-nem talált még képzettségének megfelelő munkát

4-házastársa olyan jövedelemmel bír, hogy nem kíván dolgozni

5-a háztáji vezetése miatt, itthon van rá nagyobb szükség

6-egyéb:.....

8. Milyen vallásban keresztelték meg ill. milyen felekezetben jegyezték be?

1-római katolikus

6-görögkeleti (ortodox)

2-görög katolikus

7-egyéb:.....

3-református

8-megkeresztelték, bejegyezték, de nem tudja hova

4-evangélikus

9-nincs megkeresztelve, bejegyezve

5-izraelita

9. Milyen nemzetiségűnek vallja magát?

1-magyar

2-cigány

3-egyéb:.....

10.Mennyi a háztartás összjövedelme (mennyi pénzük van) egy hónapban?.....Ft

11.Részesülnek-e valamilyen szociális támogatásban, ez mekkora összegű és milyen rendszerességgel kapják?

.....
.....

12.Az Önnel egy háztartásban élő családtagjai:

Rokonsági kapcsolat	Életkor	Iskolai végzettség	Állandó munkahely

13.Ha a házastársa nem dolgozik ill. háztartásbeli, mi az oka annak, hogy nem vállal kereső foglalkozást?

1-munkanélküli

2-a gyermeknevelés, a háztartásvezetése miatt

3-nem talált még képzettségének megfelelő munkát

4-házastársa olyan jövedelemmel bír, hogy nem kíván dolgozni

5-a háztáji vezetése miatt, itthon van rá nagyobb szükség

6-egyéb:.....

14. Milyen messze van, (és milyen közlekedési eszközzel):

	0- helyben	1- 30 percnél kevesebb	2- 30-60 perc között	3- 1-3 óra között	4- fél-egy nap között
munkahelye					

15. Ha nem helyben dolgozik akkor hol (település és cégnév)?

.....

16.Ingázó-e?

0-nem

2-heti

4-több

1-napi

3-kétheti

17. Van-e Önöknek földtulajdonuk? (mértékegységgel)

0-nincs

	bérelt	saját		bérelt	saját
1/szántó			5/erdő		
2/rét			6/		
3/gyümölcs			7/		
4/szőlő			8/		

18. Milyen állatot tartanak?

0-nem tartanak semmilyenet   3-sertés.....db.   6-kacsa és liba.....db.
 1-ló.....db.   4-juh.....db.   7-nyúl.....db.
 2-szarvasmarha.....db   5-tyúk.....db.   8-egyéb:.....db.

19. Mivel rendelkezik az alábbi gazdasági épületek közül?

0-nincs ilyen   4-magtár   8-kocsiszín   12-fóliasátor
 1-istálló   5-kamra   9-pajta   13-üvegház
 2-disznóól   6-nyári konyha   10-garázs   14-egyéb:
 3-tyúkol   7-pince   11-műhely

20. Milyen gyakran jár:

a./ moziba:.....,   c./ egyéb kulturális rendezvényekre:.....
 b./ színházba:.....,   4-negyedévente   6-évente
 0-nem jár   3-havonta   5-félévente   7-ritkábban
 1-hetente

21. Mennyi könyve van?

0- nincs könyve   3- 50-100 db. között
 1- 20 db-nál kevesebb   4- 100-200 db. között
 2- 20-50 db. között   5- 200 db-nál több

Ház, amelyben lakik:

22. építés ideje:.....   23. Mikor, melyik évben volt felújítva? .....

24. Lakás / ház alapterülete: .....m²   25. Szobák száma: .....

26. A házfal építőanyaga:

1-vályog   3-fa   5-egyéb
 2-tégla   4-kő   anyag:.....

27. Milyen a fűtésrendszer?

1-központi gázkazán   4-szén és fatüzelésű   5-szén és fatüzelésű
 2-gázkonvektor   központi   kályha
 3-villany   6-egyéb:.....

28. Van-e önöknek?

	fürdőszoba	vízöblítés es WC	vezetékes gáz	telepített gáztartály	szennyvíz-csatorna	emésztő-gödör	vezetékes -víz
1-igen							
2-nem							

29. Van-e a háztartásukban?

	1-igen	2-nem
a/ porszívó		
b/hűtőgép		
c/fagyasztó		
d/rádió		
e/TV-fekete-fehér		
f/TV-színes		
g/videolejátszójuk v. dvd		
h/parabola v kábel antennájuk		
i/telefonuk		
j/mobiltelefonuk		
k/személyi számítógépük		
l/motorkerékpáruk		
m/mosogatógép		
n/automata mosógép		
o/centrifuga		
p/hagyományos mosógép		
q/félautomata mosógép		

30. Van-e autójuk?

1-igen

2-nem

31. Ha igen, milyen típusú és hány éves? .....

32. Az elmúlt 20 évben a családból elköltözötték száma (csak ha más településre), hova és miért költöztek el?

.....
 .....
 .....

33. Szándékoznak-e Önök elköltözni, ha igen hova és miért?

.....
 .....
 .....

34. Volt-e olyan a családjában, aki korábban elköltözött és azután újra visszaköltözött a településre, ha igen ki és honnan és miért költözött vissza?

.....
 .....

35. Szeret-e Ön itt élni? Kérem indokolja meg a válaszát néhány szóban, miért jó ill. rossz itt lakni, mi az előnye és mi a hátránya – ha vannak ilyenek- a településnek!

1. nem szeretek egyáltalán itt élni
2. nem különösebben szeretek, de azért elmegy
3. nem izgat, hogy hol élek, nekem mindegy
4. szeretek itt lakni
5. nagyon szeretek itt lakni

.....
 .....

36.Hova járnak rendszerint:

		Település 1	Település 2	Milyen gyakran
Bevásárolni	Mindennapi szükségleteket kielégítő árucikkeket			
	ruházati cikkek			
	Iparcikkeket			
	Vásárba			
	Tankolni			
	Gázpalackot cserélni			
	Szórakozni			
	Színházba			
	Moziba			
	Fodrászhoz			
	szgk.szervízbe			
	Gyógyszertárba			
	Háziorvoshoz			
	Szakorvoshoz			
	Bank			

0-nem jár

1-hetente

2-kéthetente

3-havonta

4-negyedévente

5-félévente

6-évente

7-ritkábban

Kérem értékelje az alábbiakat:

37.Mennyire tartja tisztának?	Nagyon piszkos és elhanyagolt	Piszkos, elhanyagolt	Se nem piszkos, de nem is tiszta	Tiszta, gondozott	Nagyon tiszta és gondozott
A falu köztereit					
A falubeliek portáját					
A falubeliek lakásait					
Az utcájuk portáit					
Az utcájuk lakásait					
A saját portáját					

A saját lakását					
38.Mennyire fontos Önnek?	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos
Portája tisztán tartása					
Lakása tisztasága					
Gyermekei (fiatalok, ha nincs gyermeke) befejezzék az általános iskolai tanulmányukat					
Gyermekei (fiatalok, ha nincs gyermeke) szakmát tanuljanak					
Gyermekei (fiatalok, ha nincs gyermeke) leérettségizzen					
Gyermekei (fiatalok, ha nincs gyermeke) felsőfokú intézményben (egyetemen, főiskolán) diplomát szerezzen					

39.Mennyire elégedett a faluban az alábbiakkal?	Nagyon elégedetlen	Elégedetlen	Nem elégedetlen, de nem is elégedett	Elégedett	Nagyon elégedett
Az önkormányzat tevékenységével					
Az élelmiszer beszerzési lehetőségekkel					
A település infrastr. 1 (telefon, közmű)					
A település infrastr. 2 (utak állapota)					
A település közlekedési helyzetével					
Az óvodai ellátottsággal					
Az alapfokú oktatási intézménybe való eljutással (ált. iskola)					
Az alapfokú oktatási intézménnyel, ahová a település tartozik					
Az orvosi ellátással					
A gyógyszerügyi szolgáltatással					
A településről elérhető munkalehetőségekkel					

Aktív munkaképes korban levőtől, ha dolgozik (ha nem dolgozik, ugorjon a 43-as kérdésre, ha nem munkaképes korú, azaz idősebb, mint 60 éves, akkor ugorjon a 47-es kérdésre):

40. Elégedett-e Ön munkahelyével, ha van ilyen? (Kérem indokolja meg a válaszát néhány szóban pl. közlekedés, fizetés, munkahelyi légkör jó v. rossz, kihívás, izgalmas, unalmas, stb.!)
.....
.....
.....

- 1.nem vagyok egyáltalán elégedett vele
- 2.nem különösebben vagyok elégedett, de azért elmegy
- 3.nem izgat, hogy hol dolgozom, nekem mindegy
- 4.szeretek ott dolgozni
- 5.nagyon szeretek ott dolgozni

41. Ha nem elégedett a munkahelyével, beosztásával, vagy bármilyen munkájához kapcsolódó körülménnyel, akkor a változtatás érdekében hajlandó lenne-e valamilyen tanfolyamon vagy átképzésen részt venni?

- 0. nem
- 1. igen
- 2. még nem döntöttem el

42. Ha nem, akkor ennek milyen akadálya van?
.....
.....
.....

ugorjon az 47-es kérdésre

Aktív munkaképes korban lévőtől, ha nem dolgozik:

43. Amennyiben nincs munkája, szeretne-e elhelyezkedni?

- 1. egyáltalán nem szeretnék
- 2. nem annyira szeretnék
- 3. teljesen közömbös
- 4. szeretnék
- 5. nagyon szeretnék

44. Ha szeretne dolgozni, akkor hol és milyen munkakörben?
.....
.....

45. Mi az akadálya annak, hogy ez nem sikerült eddig?
.....
.....

46. Ha esetleg továbbtanulással, vagy valamilyen tanfolyam elvégzésével hozzájuthatna munkához, vállalná-e a továbbképzésben való részvételt? (több válasz is lehetséges)

- 0. nem
- 1. igen, ha kifizetnék a továbbtanulás költségét
- 2. igen, ha biztosítanának utána munkát a környéken, ahova be lehet járni dolgozni
- 3. igen, ha lenne rá lehetőségem, hogy el tudjak helyezkedni utána, ha nem is helyben, de a megyében
- 4. igen, ha lenne rá lehetőségem, hogy el tudjak helyezkedni utána akár távolabb is az országban

Interjúk

(Az interjúk az elővizsgálathoz készültek,
csak az előzetes terepfelméréshez nyújtottak segítséget)

Felsőgagy, 2005. november 4-e, 16 óra

Fiatal édesanya (18 éves), két gyermekével és a férjével (19 éves), a házat bérlik egy szolnoki tulajdonostól.

2,5 éves és 1,5 éves (utóbbi még szopik, amikor nyugösködik, akkor az édesanyja megszoptatja). 10 ezer Ft-ért bérlik havonta, a feleség felsőgagy, a férje Csenyétéi származású.

-Mekkora ez a ház?

Van egy első-ház, előtér, konyha, spajz, meg ez a hátsóház.

-Tartanak állatot?

Igen, egy disznó van. Kecske volt, meg disznó, de levágták, mert szegénység van. A kecskét azt eladtuk.

-A férjének van munkája?

Dolgozott, de nem munkahelye volt, mert csak közmunkás volt. De most már csak a szociálison van.

-Mennyi a jövedelmük egy hónapban?

Gyes+családi:35 000 Ft, lakástámogatás: 7 200Ft, gyermekvédelmi: 11 000, szociális segély: 17 000 Ft.

-Akkor ez így összesen mennyire jön ki egy hónapban?

Kb. 70-60 ezer Ft. (70 200Ft pontosan)

-A férje szeretne munkát szerezni?

Szeretne, de nincsen itt semmi, ahova tudna menni.

-Milyen végzettségük van?

Nekem 8 osztályom megvan, neki pedig 6 osztálya van. Baktakéken jártunk. Én tovább akartam menni tanulni, de nem tudtam, mert a kisfiúval teherbe estem.

-Hova szeretett volna továbbmenni?

Még arról nem volt akkor szó, mert tudja, az év vége előtt 2-3 héttel elgyöttem, magyarul mondván, így nem beszéltük így a tanárokkal, mert az úgy van, hogy ő keres valami iskolát.

-És mi szeretett volna lenni?

Hát óvónő akartam lenni. A nyolc osztályt is úgy végeztem el, hogy pótvizsgára mentem gyerekekkel. Értesített az igazgató, hogy pótvizsgára nem-e akarok menni. Hát mondtam, hogyne szeretnék menni, hogy a 8 osztályom meglegyen és így elmentem és meglett.

-És a férje miért nem fejezte be az iskolát?

Hát mer' Ő, nem tudom, tudja Ő nem olyan, mint én, hogy magyarázzam, neki nehéz a felfogása.

-Mivel szeretne a férje foglalkozni?

Én azt nem tudom, nekem így nem mondta.

-Mivel töltik egy napjukat.

Nekem főzés, takarítás, mosás. Ő meg fáért szokott menni, hát meg a férfi munkákatt végzi a ház körül.

-Hol alszanak, a másik szobában?

Nem, itt alszunk a konyhában. Itt alszunk mind a négyen.

-(Megjött a férj, hozzáfórdulva): Hol szeretne Ön dolgozni?

Mindegy mi vóna, csak munka vóna.

-Mit javasolnának, hogy mire lenne szükség a faluban.

Bót. Volt itt bótos, de járnak ezek a mozgó-bótosok és oszt leállt, mert nem jött be annyi kereset, amennyit őt akart.

-Mit hoznak ezek és mikor jönnek.

Mindent, van amelyik minden nap jön, van amelyik minden másnap.

-És ez nem elégíti a szükségleteket?

Azért csak jobb volt, mikor volt bót, mert azé' akármilyen kellett leszaladtunk oszt vót, de most várni kell egyik nap, másik nap.

-Tudják, hogy hányra jönnek ezek a mozgó boltok?

Figyelni kell, dudál, s akkor szaladni kell, mindent hagyni, mert az nem vár.

Posta is mobil postánk van, kürtöl, ha jön, ki kell tenni egy kis táblát, de egyes postások, hiába lássa, meg se áll.

Orvoshoz, ha kell menni, akkor ott a falukocsi, de a múltkor is a kislány száján gyött a vér, oszt nem vitt sehova. Meg kellett várni az ügyeletet, de ha lett vóna valami?

-És mikor jött ki az ügyelet, sokat kellett rá várni?

Hát egy fél óra.

-El tudja nekem mondani, hogy mit esznek egy napon? Pl. ma mit ettek?

Tejfölös húst, húslevest.

-Hol veszik a húst?

Fuvarat kell fogadni, oszt úgy menjünk Encsre. Baktakéken sokkal drágább a hús. A maszek bótba sokkal drágább. 2500 a fuvar, de menni kell másér is Encsre.

-Telefon van a házban?

Van, de le van kapcsolva. Drága a házi tej a gyerekeknek, meg kell azt is venni.

-Nem érné meg tartani tehenet?

Ó hát ahho' pénz is kéne.

-És földet nem lehetne bérelni?

Már a jó emberek kibérelték. Mindet, ami jó.

-Be van vezetve a víz?

Nincsen. Itt van a sarkon a víz, ahogy kimegyek a kapun.

-És a mosást hogy oldja meg.

Nyáron könnyebb, még télen is, ha nem olyan rossz az idő kint mosunk.

-Milyen csatornák foghatók a televízió?

Egyest, meg RTL-t. TV2 nincsen. Volt UPC, de az is le van kapcsolva.

-Itt a faluban olyan sok munkalehetőség nincs, mégis mit tudnának tenni azért, hogy jobb legyen a helyzet?

Polgármester, aki itt tudna tenni valamit.

-Mit javasolnak, mit kéne tennie?

Itt a TV-ben is hallgassuk, hogy vannak ezek a munkalehetőségek, hát annyit megtehetne, hogy aki nem dolgozik, azt felhivatni a hivatalba, mint ahogy a közmunkásoknak is minden reggel 8-kor oda kell menni, van amikor neki kell dolgozni, de azt is meg tehetné amikor nem neki kell dolgozni, hogy szól, hogy figyeljetek már, itt van ez a lehetőség, nem-e mennétek el.

-Szóval azt szeretnék, hogy keressen munkát a környéken?

Igen.

-És önök nem tudnak munkát keresni?

Nincsen meg hozzá a képzettségünk.

-És nem tudnának akkor tanulni, nincs erre lehetőség Encsen vagy Miskolcon?

Oda is pénz kéne, csak be kéne oda is menni, busszal bejárni, kaját is vinni.

-Hol élnek a rokonaik.

Itt a faluban mind, aki cigány, meg Csenyétén is, Miskolcon is vannak, meg Pesten is, a jómadarak Pesten vannak.

-És tartják a helyiekkel a kapcsolatot, jóban vannak?

Itt a testvérekkel.

-Hányan vannak testvérek?

Négyen, öten voltunk csak az egyik meghalt 9 éves korában. Elment Csenyétére maga, ahol régen dolgoztak anyuék, a bányába vagy hol. Hát kicsi volt még, rossz házba bementek, valami gyógyszert megevett és attól meghalt.

-Mi az a rossz ház?

Hát ha elmennének oda, akkor meg tetszenének tudni, hogy mi az a rossz ház. Lakatlan, otthagyták a gyógyszert, nem takarították el maguk után, a gyerek meg megette. A mentőben halt meg 1985-ben.

-Jól meg vannak a csenyéteikkel is?

Igen.

-Segítenek is egymásnak? Pl. gyerekekre vigyázni?

Gyereket nem adom oda senkinek, hogy vigyázzon rá. Ha dolgom is van, viszem magam után mindenhova.

Disznóöléskor segítünk egymásnak.

A rokonokkal még ünnepekkor járunk össze.

-És milyen ünnepet tartanak?

Mindegyiket. Most is (halottak napja után vagyunk) voltak ezek az ünnepek és ilyenkor gyön a família.

-Ilyenkor nagy a sütés-főzés?

Igen.

-Nem lopnak a faluban?

Nem, máshonnan sem jönnek át lopni.

(A másik, kicsit idősebb házaspárhoz fordulva, akik a fiatalasszony bátyja és annak felesége.):

-Ön meg van elégedve az iskolával és azzal, hogy Baktakékre kell járnia iskolába?

Igen. Jó iskola.

-Szeretné, ha továbbtanulnának a gyerekei?

Tovább is kell nekik!

-És hova szeretné küldeni a fiát?

Hát még majd ez függ tőle. De mindenesetre nem szeretném, hogy ő is munkanélküli legyen.

-Akinek van szakmája a faluban, az könnyebben talál munkát?

Nem talál az sem, mert cigány. Ha cigány, akkor az nem kell.

-Mit szeretne, hogy mit tanuljon a gyereke?

Egy jó szakma megtenné.

-Önöknek van állatuk?

Vannak, Tyúkok. Volt disznók is, de már megettük.

-Drága a kismalac?

Drága bizon'.

-És utána az etetni? Tudnak valamit itt a faluban termelni.

Hát a kukoricát.

-Van földjük, amin ezt meg tudják termelni?

Nincs, hanem az önkormányzat kimért földeket és azon.

-Van Önöknek ilyen, amit az önkormányzat kimért?

Most nincs.

-Bárkinek lehet ilyen földje?

Aki akarja, az kap.

-És az emberek mennek, vállalják a munkát a földdel?

Nem sok munka van azzal.

-És önöknek akkor szokott lenni?

Hébe-hóba. Megterem az a kertben is. Mondjuk tavaly volt.

-És ha így irat valaki földet, az pénzbe kerül?

Nem, nem.

-Mire lenne szükségük, ahhoz, hogy szívesebben vállalnák a föld művelését?

Saját traktor kéne a falunak. Máshol van az önkormányzatnak, de itt nincsen. Itt fizetni kell érte.

-És nem tudnak összefogni, hogy legyen egy traktora a falunak?

Erről már volt szó ezelőtt tizenöt évvel is, de mindig azt mondták, hogy nincs rá pénz.

-És ha arról lenne szó, hogy vegyenek egyet, akkor beszállnának pénzzel?

Hogyne, az a mi érdekünk is lenne. Nem kéne fizetni azért a traktorért, meg a szántásért, hanem ingyen vóna!

-Hogy tervezik a jövőjüket, el szeretnének innen költözni vagy szeretnének itt maradni?

Máshová úgyse tudnánk menni. A házunkért úgyse kapnánk érte semmit. Pesten nem tudnánk érte venni semmit.

-A pesti rokonok ők jobban élnek.

Hát sokkal. Olyan kocsival jött le a feleségem bátyja, hogy öröm volt látni.

-Önöknek nincs kocsijuk?

Nincsen (mindkét család együtt válaszolt)

Gyűjtjük a lemezeket, azzal foglalkozunk csak. (a méhbe)

-Honnan gyűjtik azokat?

Szedegessük.

-És mit tudnak még csinálni, milyen munkalehetőség van.

Hát van a csipkézés, gomba, csiga. Biciklivel megyünk, mert kocsni nincs.

-Mi az amit gondolnak, hogy segíthetne a falunak bármilyen szempontból?

Ami minden faluban van, de itt nincs.

-Önöknél be van vezetve a víz a házba?

Nincsen, mert sokba kerülne.

Felsőgagy, 2005. november 4. 14 óra

A családból egy 17 éves fiú és annak az élettársa nyilatkoznak.

Családfő kora: 50 felett

Felesége kora: 30 éves

5 gyerek: 13, 7, 18, 17, 5, de összesen 11-en laknak itt: Az apa, a felesége, az apának 5 gyereke, az egyik felesége is és annak 2 gyereke és az egyik fiú élettársa is.

5 helyiséges lakás, 2 lakószobával, nincs a házban víz, nincsenek üvegezve az ablakok, nyolonnal vannak befoltozva

Miskolcra, ahol 3 évig éltek, 1 hónapja költöztek vissza, mert a gyerekeknek nem ment ott az iskola, eredetileg idevalósiak.

A nagyszülők Csenyétéről költöztek a faluba

Amíg ők Miskolcon éltek, addig tönkretették a házukat, elloptak mindent. Akik ezt csinálták rokonok voltak a faluból, de azt mondják "rokon, ne vegyék zokon".

-Miért költöztek vissza:

Mert a gyerekek többet számoltak a gyerekeknek az iskolába, nem érezték ott jól magukat. Lyukóányából jártak a gyerekek Perencesre, messze is volt, meg nem is volt jó. Miskolcra akarunk vissza menni,

-Ott próbálnak máshol lakást szerezni?

Megpróbáljuk.

-Van pénzükhöz?

Az nincs.

-Akkor, hogy tudnak lakást szerezni?

Most kaptunk egy házat ajándékba és azért megpróbáljuk, hátha valaki elcseréli.

-Hol van ez a ház?

Fancsalba.

-Hogy hogy ajándékba kapták.

Csak így nekünk adták.

-Kitől kapták?

Miskolcra. Egy ismerősünktől.

-És jó állapotban van az a ház? El lehet cserélni.

Csak egy szobának az oldala ki van dőlve, annyi. De amúgy jó, benne van a gázvezeték is.

-Itt a gáz be van vezetve?

Nincs.

-Víz, csatornázva van?

Nincs. Hátra járunk WC-re, fából, mink csináltuk. A szobában lavórban mosakodunk, a kertben van a csap, onnan hordunk vizet.

-Hova járnak itt a gyerekek iskolába?

Baktakékre. Reggel viszi őket a busz.

-Ide szeretnek járni iskolába?

Ide szeretnek.

-És mégis vissza akarnak menni Miskolcra?

Igen, mert ott jobb a megélhetés. Itt bolt nincs, munkát se adnak, se posta, semmi.

-És a szülők most hol vannak?

Baktára mentek vásárolni, busszal mentek, a fél négyessel fognak visszajönni.

-Milyen az összetartás a faluban, hogy élnek a falubeliekkel egymással?

Van mikor jó, van mikor rossz.

-Vannak itt a faluban rokonaik?

Kettő van, de nem nagyon tartjuk a kapcsolatot, nem járkaljunk sehova.

-Csenyétén vannak rokonok?

Majdnem az egész.

-S oda nem szeretnének menni?

Ott sok a roma. Gyakran isznak, verekednek. A gyerekeknek hiába mennék oda lakni, akkor is Baktára kéne járniuk, mert ott csak második osztály van.

-Ha lennének a faluban fejlesztések, akkor se maradnának?

Akkor se maradnánk itt, mert unalmas, nincs megélhetés, és nem adnak munkát az embereknek, vannak sokan, oszt egynek se adnak munkát.

-Miskolcon mit dolgoztak?

Maszekba elmentek dolgozni, akkor is jobb volt, mint itten. Építkezéshez, gázfektetéshez, kertbe kellett menni segíteni. Itt meg csak az ember ül oszt nézi a fákat, oszt jó van.

-Ha itt el akarnak menni az orvoshoz, hova menni.

Szerdánként van itt helyben, ha nagy baj van a mentőt kell hínni, amúgy meg ki kell várni a szerdát. Itt csak kártyás fülke van, nincsen annyi pénzünk, hogy még külön kártyát is vegyünk.

-Nincs más telefonuk?

Nincsen.

-Most akkor miből tudnak megélni?

Amit az apukájuk kap, árvasegélyt. Mert az anyukájuk meghalt. Mostohaanyjuk van. És van a családi pótlék, de az elmegy ruhákra.

-A mostohának is vannak gyerekei, 7 gyereke van, de azok intézetben vannak, Miskolcon.

-Ott Miskolcon vannak barátai?

Vannak. Lyukó-völgyben, az Öt utcán is, a Hét utcában.

-Hova mennének lakni ott?

A Marx térre. Ott könnyebb lenne a gyerekeknek iskolába menni, meg ott már megszoktuk. Lyukóban volt házuk, de azt eladtuk. 180-ért vettük, de csak 100-ért tudtuk eladni. Abból hurcolkodtunk haza, arra el is ment.

-El tudja mondani, mint esznek egy nap általában?

Itt a legtöbbet van húsleves, nokedli.

-Ma reggel mit ettek?

Vajas kenyér volt meg tea.

-És az ebéd?

Há' még az nem volt. (délután negyed 4.)

-Egy nap hányszor esznek?

Kétszer. Háromszor is, ha húst kapjunk. De itt még azt sem kapni gyakran.

-És tegnap mit ettek reggelire?

Semmit.

-És ebédre.

Bablevest tésztával.

-Vacsora?

Mikor mi van. Zsíros kenyér, vajas kenyér.

-Egy héten hányszor esznek húst?

Mink elég gyakran.

-Mit jelent az a gyakran?

Egy héten háromszor is.

-Mennyire tartják fontosnak, hogy a gyerekek tanuljanak?

Az a legelső.

-És neked –odafordulva a fiúhoz, aki 17 éves,– mennyi iskolád van?

Öt osztály. Miskolcon jártam Percesre az ötödik osztályba.

-Ha lenne három kívánsága, akkor mit kívánna?

Meg legyen mindene a családnak, tudjanak megélni, legyen munkájuk.

Krasznokvajda, 2005. november 5. Négy gyermekes édesanyjával készített interjú.

28 éves, 4 gyermeke: két 2 hónapos, egy 6 éves és egy 11 éves.
Együtt élnek az édesapjával és a bátyjával, no meg a férjével.
Gyesen vagy a gyerekekkel.

Munkalehetőség itt nincs, az ikrek születése előtt szociális segélyen voltam – mondja.
A férjem kamionszofőr, folyton úton van, most éppen Németországban van, majd csak a jövő héten jön haza. Távol van a családtól, de muszáj, máskülönben nem lehet megélni.
Hiába van neki jó szakmája,

-Mi a szakmája?

Sírköves.

-És abból nem lehet megélni?

Télen nem. Mert télen áll ez a sírköves munka. És annyi pénz meg nincs, hogy előre legyártani annyi anyagot, hogy mit tudom én, egész télre elég legyen. Meg hát hely sincs, ahova lehessen azt rakni, mert kint azt nem lehet hagyni. Nincs annyi pénz, hogy ezt lehetne kezdeni.

-És akkor tavasszal, meg nyáron Ő sírkövezik?

Hát hogyha van szól itt valaki a faluban, hogy kellene csinálni, hogyha van ideje, akkor megcsinálja. De nem nagyon szokott vele, mert nincs ideje.
Mert ez a munkahelye mindent elfoglal. Ünnepnap, ha éjfélkor telefonálnak, hogy menni kell, akkor éjfélkor kell menni, szóval itt nincs mese, itt menni kell.

-Ez az Önök háza, amiben most laknak?

Nem, ez az édesapámé. Mi majd tavasszal szeretnénk vásárolni, vagy építeni, de arra följebb, a munkahelyhez közelebb.

-Merre van a munkahelye?

Hát Miskolc mellett van nekik a telephelyük, most nem jut eszembe a neve. Hát Miskolc mellett vagy közelében szeretnénk venni vagy építeni, de majd meglátjuk az árakat. Hogy hát nem olcsó ám. Ez a munkahelye a férjemnek nem régtől van. Volt itt egy fatelep a falu szélén, ahogy itt bejöttek, de nem ment sokáig, három hónapig, aztán kész, annyi volt.

-És idevalósiak, krasznokvajdaiak?

Én igen, a férjem meg sárospataki.

-És hol ismerkedtek meg?

Miskolcon.

-Oda járt iskolába?

Igen.

-És ott hova jártak iskolába?

Ő az ötvös suliba, én meg a mezőgazdaságiba.

-És érettségijük van?

Nem. Szakmunkás.

-És iskola után ide jöttek Krasznokvajdára?

Igen, megismerkedtünk és itt is maradtunk. Mi laktunk Pesten is, ott albérletben laktunk, öt évig voltunk ott fenn.

-És akkor a legnagyobb gyerek ott született Budapesten?

Nem, a fiú, a 6 éves született ott.

-Miért mentek Pestre?

Mert a férjem ott dolgozott.

-És mi lett a munkahelyével?

Az a munkahely is felbomlott, és mit tudom én milyen cég lett belőle és az albérlet is igen borsos volt.

-És ott mi volt a férjének a munkája?

Ott is mint sárköves dolgozott, meg kőműves.

-És itt kőműves munka sincsen?

Semmi. Annyi, hogy most van a gyümölcsös, ahova járnak almát szedni, vagy szilvát, amilyen szezon van. De ha lesznek az almát vagy a szilvát, onnantól már nincs munka.

-Ez mióta van?

Nagyon régóta, még gyerek voltam azóta.

Közben más cég vette át, megvásárolta, meg ilyesmi.

-Hogy emlékszik mióta felnőtt, azóta javult vagy romlott a falu helyzete?

Romlott. Hát régen sokkal jobb volt.

-Miért volt jobb?

Hát mert sokkal jobb volt. Teljesen más volt minden. Az embereknek volt munka.

-Hol volt munka?

Hát itt volt egy Tsz. Mindenki ott dolgozott. Aztán annak az elnöke meghalt, onnantól kezdve ugye ki mit tudott zsebre tenni és akkor így annyi lett. Akkor jó volt, de most már nem jó, nincs munka se, meg hát ahogy járnak ide a gyümölcsösbe almát, ilyesmit szedni, hát fillérékért dolgoztatják az embereket.

-És akkor ez a legrosszabb itt a faluban, hogy nincs munka?

Igen, igen.

-És önnek mi a képzettsége?

Én szőlő-gyümölcs termesztő vagyok. De én nem is dolgoztam a szakmámban.

-Ebben a házban van víz, fürdőszoba?

Még nincs, majd most tavasszal lesz, meg a központi is. Most kisebb javítások lesznek, festés lesz a jövő héten, meg ilyesmi. Mert én egyedül vagyok a kicsikkel, a bátyám meg akkor tudja csinálni, mert neki is, ha menni kell, akkor vasárnap is dolgozik.

-Hol dolgozik a bátyja?

Hát ő, van itt egy férfi itt a második faluban és nála dolgozik. Pamlényban, őnála dolgozik, mint traktoros.

-Hány szoba van ebben a házban?

Kettő.

-Telefonjuk van?

Kiköttettük, de mobil telefon van.

-A kisfiú ide jár óvodába?

Igen.

-Ebbe a faluban van iskola is 8. osztályig, van gyógyszertár, van óvoda, van posta...

Igen posta van, orvosunk az úgy van, hogy minden hónapban más honnan jön ki.

Gyerekorvosunk egyáltalán nincs, ami a lényeg lenne, mert rengeteg gyerek van a faluban, most kicsi is nagyon sok született, és ha valami van, akkor Encsre kell szaladnunk vagy Miskolcra.

-És az hány kilométer?

Hát fogalmam sincs. Innen kocsival egy fél óra alatt be lehet érni (Encsre).

-Van kocsijuk?

Van igen, csak most a férjem elvitte. Azzal jár be dolgozni.

-És akkor ha ő nincs itthon, akkor nincs kocsijuk.

Nincs. Van egy-két ismerős, akiknek lehet így szólani.

-Hol vásárolnak be?

Miskolcon szoktunk, Metróba, Tesco-ban.

-Oda bejárnak?

Igen.

-Havonta hányszor?

Egyszer szoktunk nagy bevásárlást csinálni és akkor úgy.

-Itt a faluban milyen az ellátás?

Nem jó. Mit tudom én, a kenyeret is meg kell rendelni, meg kell íratni a kenyeret.

-És van minden nap kenyér?

A nagy bótba van minden nap, meg másik két maszek van, mind a kettőnél van, meg jár a kenyeres minden nap, de így élelmiszert meg lehet persze kapni, mert van három bót, de van amikor sok minden nincs. Szóval a húst is a nagy bótba egy héten egyszer írják rendelésre, meg milyen mennyi kell, oszt akkor ennyi. Ha olyasmit szeretne az ember, hogy ruházat vagy valami, akkor be kell menni Encsre, Szikszóra vagy Miskolcra. Hát régen még sokkal jobb volt, mert volt zöldséges, volt fagyis, volt cukrászda, volt hentes, minden volt itt. Csak hogy ugye megszűnt minden.

-És miért szűnt meg?

Fogalmam sincs.

-Kevesebb lett a lakos, elmentek innen az emberek?

Persze mentek el sokan, rengetegen, nagyon sokan.

-Miért mentek el?

Mert nincs munkalehetőség.

Mindenki város közelbe húzódik. Mert itt most egy-két éven belül semmi az egy élő világon nem lesz. Semmi. Itt nem érdemes letelepedni, nincs mire. Nem hogy nekünk, de még a gyerekeknek se. Nincs jövőnk. Itt már csak azoknak jó, akik nyugdíjasok. Akinek van szép nyugdíja, annak már nem sok mindenre van szüksége.

-Az egy havi jövedelmük mennyi?

Hát az változó, amit én kapok a 4 gyerekre, a családi, meg ilyesmi, az 100 ezer, a férjemnek a fizetése az változó, attól függ, hogy mennyit megy, hová szállít, 150-tól 250-ig van neki a fizetése.

-Mióta dolgozik ott a férje?

Nyolc hónapja.

-És próbálnak akkor félretenni, hogy tudjanak építkezni?

Igen, igen. Csak most az autót is szeretnék kicserélni, mert lejár a jövő hónapban.

-Milyen autójuk van?

Renault.

Hány éves?

Hú az már idős, tízen akárhány éves, úgyhogy már le szeretnék cserélni egy nagyobbra.

-És akkor úgy szeretnék lakáshoz jutni, hogy szoc.pol.-t vennének fel?

Igen és még hitelt is vennék fel, mert arra felfelé muszáj. Mert még a telek is nagyon drága.

-Gondolkoztak már azon, hogy mely településre mennének?

Nem, nem. Az az igazság, hogy még erre sincs idő neki. Mert én mozogni nem tudok a négy gyerektől, úgyhogy majd ő tavasszal vesz ki szabadságot és akkor majd úgy esetleg.

-A rokonság hol él?

Hát itt, nagyon sokan, hát itt az egész falu.

-Jól megvannak?

Hát nem mondhatnám. Van akivel igen, van akivel nem. Szóval nem mindenkivel.

-És akivel nem, azzal miért nem?

A büszkeség.

-Önök büszkék?

Nem.

-Ők büszkék?

Igen, igen.

-Ők büszkék, nem állnak szóba magukkal?

Hát így beszélni beszélünk, csak ...

-Miért ilyenek?

Hát ilyenek alapból.

-Miért, mi a bajuk?

Nem tudom. Hát hogyha valakinek egy picikével több van, mint hogy nekünk, vagy hogy jobban megy a sorsunk, akkor már a másikat mindennek elmondják, nagyképűnek, ilyesmi.

-Akinek több van, azt nem szeretik?

Igen, igen.

-Úgy gondolják, hogy Önöknek jól megy és azt nem szeretik?

Nem azt mondom, hogy nem állnak szóba velem, szóba állnak, persze, hogy szóba állnak, csak irigyek. Nem mondhatom azt, hogy mi hú, de gazdagok vagyunk, vagy mit tudom én, meg hát lehet látni, hogy nem vagyunk egy milliomosok, de nem is nélkülözünk. Szóval ami kell az megvan. Ami kell a négy gyereknek, amire nekünk szükségünk van, ami kell a házba, az minden megvan.

-Mennyire tartja fontosnak, hogy tanuljanak a gyerekei, mit szeretne?

Hát én azt szeretném, ha jó szakmájuk lenne, és ne a fizikai munkájuk után, hanem a szellemi munkájuk után élnének meg.

-És mit tart jó szakmának, szeretné ha érettségiznének?

Mindenképpen.

-Szeretné, ha érettségi után még tovább tanulnának.

Persze, persze.

-És mit szeretne, hogy mit tanulnának?

Az az igazság, hogy ezekbe a mai szakmákba nem vagyok ismerős, mert némelyikről azt se tudom, hogy eszik vagy isszák. De valami nagyon jó szakmát. Igazság szerint, amit ő szeretne, mert fodrász szeretne lenni az egyik, de azon felül még kell vagy kettőt tanulni, mert hát...

-nem biztos, hogy egyből megél.

Így van, így van.

De még ötödikes, van rá ideje, hogy ezt még meggondolja.

-És ebben a faluban, egyébként, ha nem lenne az, hogy nincs munka, jól érzik magukat?

Nem szeretek itt lakni.

-Miért nem?

Nem tudom, nem szeretek.

-Gyerek korában jól érezte itt magát?

Hát akkor jó volt. Más volt a világ, mint most. Akkor az emberek is másak voltak.

-Miért, most milyenek?

Nem tudom, de most ki vannak cserélve rossz irányba. Nem jó.

-Van bűnözés, vagy mire gondol?

Bűnözés az nincs, csak ez a nagy ninestelenség, ez a nagy szegénység, ami van erre felé, hogy az embert annyira megöli, hogy nincs itt kedve maradni.

-És úgy gondolja, hogy van olyan hely, ahol azért jobb?

Hát biztos. Énnél rosszabb már szerintem nincs, vagy nem tudom.

-Miskolcon is vannak szegénységben élők, meg ott sem könnyű munkát találni.

Ha valaki akar, az biztos, hogy tud.

-És hogy van az iskolával itt megelégedve?

Hát sehogy.

-Nem jó az iskola?

Nem, nem, bizony nem.

-Mi a baj vele?

Elavult, ez az egyik, meg a tanárok lehetnének jobbak is. Egy-kettő, aki jó benne.

-Mi a baj velük?

Hát az, hogy nagyon kivételeznek cigány nem cigány között.

-Úgy látja, hogy aki cigány annak rosszabb?

Hát amúgy biztos igaz.

-Csak azért?

Igen, azért mert cigány.

-Hiába jól tanul, vagy tudja?

Igen, az én gyerekem is kitűnő tanuló első osztálytól. De nem azért kitűnő, mert a tanár kitűnő, hanem mert itthon foglalkozva van vele.

-Úgy veszi észre, hogy vele is rosszindulatúak?

Hát vannak igen.

(A lányához fordulva: Takarítsál már össze, nem látod mi van itt. Ne kelljen már mondani neked!)

-És amikor pl. Pesten éltek vagy máshol, nem érezték ezt, hogy ha valaki cigány, akkor másképp bántak velük?

Dehogyan nem! Ott is ugyan az van. Kerestünk albérletet, és akkor látták, hogy az ember cigány, már mindjárt nem adták ki az albérletet. Meg a munkahely. Akkor pont betelt a munkahely, amikor ment az ember érdeklődni, hogy na most igen is én szeretnék dolgozni, mit tudom én, telefonon volt munka, mire odaért az ember, már nem, már betelt.

-És az önkormányzattal hogy vannak megelégedve?

Nagyon személtládák az önkormányzat.

-Miért?

Semmit nem csinálnak, nem segítenek az embernek.

-A cigányokkal rossz indulatúak?

Hát mit tudom én, van véleményük az emberről.

-Pedig én itt úgy látom, hogy mindenki igyekszik,

Itt mindenki olyan, és nem is olyan cigányok lagnak, hogy..

-rendben tartják az udvart is...és nem értékelik?

Nem, sajnos nem, bizony nem. De ha bűnöznének, akkor nem tudom mit szólnának.

-Más faluban vannak olyanok, akik pl. lopnak?

Igen, vannak.

-És azokról önnek mi a véleménye.

Én azt, aki azért lop, mert a gyereke éheznek, én azt nem tudom elítélni, mert én is megtenném.

-És olyan van aki, pl. elkölti a pénzét italra?

Cigányok között is van egy-kettő itt a faluban, de a magyarok közt több van. De az mégis magyar, az nem baj.

-Itt a faluban ennyire elítélik a cigányokat? Pedig itt van cigány önkormányzat is.

Hát azt se ér két forintot se. Az is csak úgy divatból van.

-Itt elég sokan vannak cigányok a faluban, nem tudnak összefogni, hogy ez ellen felszólaljanak?

Főlöszleges.

-Miért?

Olyanok az emberek, hogy egyszerűen nem tudnak megegyezni.

-De a cigányok között legalább összetartás van?

Nincs. Alapjában véve azt tudni kell, hogy a cigányok összetartanak. De itt nem. Régebben összetartottak, de most már nem.

-Mi történt a cigányokkal, miért nem tartanak össze.

Büszkeség. Nem tudom, hogy voltatok-e az úgynevezett soron, ahol új házak vannak. Na ott mindenki rokon. Ha ott is, ha bemész, egy-két embernél, ahhoz képest, hogy

munkanélküliség van, és meglátod a házukat belülről, akkor azt mondod, hogy le a kalappal. De van egy-két ház a végén, nem kell bemenni, csak meglátod kívülről. És rokonok, testvérek. És ő lenézi azt, aki rendben tartja a portáját. Meg, hogy milyen gizda, mert ő vett egy mondjuk rá egy asztalt.

-És a többség nem tudja rá venni ezt a kisebbségi cigányságot, akik nem tartják rendben a házukat, hogy ezt mégis megtegyék.

Nem, mert a büszkeség.

Képek**

1. kép Régi parasztház Alsógagyon

2. kép Elhanyagolt ház és porta Felsőagyon

3. kép Ablak helyett a nylon fólia is megteszi

4. kép Favágó kisfiú Krasznokvajdán

5. kép Európai Unió által támogatott pénzből épül Gagypátiban a falusi vendégház

6. kép Holland tulajdonos háza Alsógagyon

** A fényképeket Philip Sansum (2, 3, 4 kép) és a szerző (1, 5, 6 kép) készítette 2005 őszén